

Համառոտ դասընթաց

Հայոց հին Տափեմագրութեան - 1-րդ դասընթաց

891.49.09(075)

1936թ. հունիսի 18-ը

Նայերեն գրերի գիտություն

003(47.025)

Հայերեն Տափեմագրութեան սկզբում է 404 թվից հյ., երբ մերոս-մազպոյի շեռիով հնարվեց հայերեն լեզվի հնչյուններն համապատասխան ալֆաբետին այբուբեն, որ գործ ենք անում մինչև այսօր:

Ամենայն այդ ժամանակ, չնայելով որ հայ ազգի գոյություն է ունեցել իբրև ժողովուրդ և պետություն մօտ հազար տարի՝ նախքան չէր ստացվել սեփական այբուբեն ունենալու: Հարկավոր դիպելուց գործ են անվար լեզուներ (պարսկերեն, ասորերեն, յունարեն) օգտագործվում:

Հայ ներգաղթյալների տրամեղծ, (տիրապետ մեծ և յաջորդները) յունարեն վերադարձնում ունին: Հայ շինությունների վրայ արշաճագրութիւնները յունարեն լեզվով են և յունարեն գրերով, (Քառնի, Հոմերոսի տաճարի, և Բագրեանի Ա. Յովհաննէս եկեղեցու - ասորերեն: Եղև են նախնիներ, թէ նախնի մերոս-եան այբուբենը գոյություն է ունեցել: Հայաստանում ալֆաբետին այբուբեն, որ սակայն Տափեմագրութեան է պրկել, գուցէ չհարողանալով այլևս բավարարել լեզվի հնչյուններին: Հարկատես նախնիներ են յայտնվել, թէ դանիելեան կոչված այբուբենը հինց այդ հին Տափեմագրութեան ալֆաբետին այբուբենն է եղել: Սակայն այս վարձիվները անհիմն են: Եթե այսպիսի այբուբեն լիներ նրանով գոնէ որևէ յիշատակարան (տրամ, արշաճագրութիւն,

գիրք) մնացած վրին: 2500-3000 փարսիայ սեպագիր արշաւագրութիւններ պահպանված են, նոյնպէս և հայերէն արշաւագրութիւններ, 2000 փարսիայ յունարէն արշաւագրութիւններ, բայց ոչ մի արշաւագրութիւն չէ մնացել այդ ենթաշրջան Նախամետրոպէան այբուբենով: Լեզուն էլ հնչիւնները չէ փոխում այն կերպով, որ նախկին այբուբենն անկարող լինի նրանց արտայայտել. ապացոյց՝ որ մետրոպէան այբուբենը, որ հնարվել է 404 թվին՝ այսօր էլ 1530 փարսի յեղոյ, բազմաթիւ է մեր լեզվի հնչիւններին: - Օրարոյի բան չկայ, որ հայերը իրանց ծայր հասարակական գոյութեան շրջանում չեն ունեցել ազգային այբուբեն. մեզ օրինակ են Յառայում իրիւրը, արիւնքները և, որոնք միայն վերջին փարսիներում արեւմտեան այբուբեն ազգային լեզուներով գրելու:

Նոյն մեծ ապրանքը, որ Երարի սկսեցում որդիք հանդիսացաւ ազգային այբուբեն և գրականութիւն ստեղծելու՝ եղաւ, Բրիտանիան կամ Կրօնը, որ հայերն ընդունեցին հարիւր փարսի դրանից առաջ, 301 թվին: Բրիտանիութեան իւր եկաւ բերել ժամերգութիւն, որ հայաստանի յունական բաժնում կատարվում էր յունարէն լեզվով, իսկ կարակալան բաժնում՝ ասորերէն: Որ նոր Կրօնը հանդիսանում է և գրի՝ այբուբենի փարսիայի որքան ունի մի օրինակներ ուրիշ ազգերի մէջ ևս: Եվրոպայում իրիտանիութիւնը փարսիայի կատարիկ միսիոնարների յետախով, որոնք վաճառք են երկրներում մուսուլման հայրիւներէն լեզվով ժամերգութիւն կատարեալ գրելով: Նոյն գրերը ստորում էին տեղացի երկրաստորները՝ պարսկաստորներով եղբւոր կոչման, և նոյն գրերն սկսեցին գործածել նաեւ՝ իրանց լեզուներով գրելու համար: Եւս կերպով հայրիւնական այբուբենը փարսիայի զերմանալով,

Շփերիայում, Լիեզիայում և, (շիսուելով ռոմանական ազգերի՝
Ֆրանսիացու, Ապանացու ճապին), և այդ ազգերը, թողնելով իրանց
նախնիներն այբուբենները, սկսեցին գործածել լատիներեն այբուբենը՝
իրանց լեզուներով գրելու համար: Եոյնը, փետնումենով և ճահճ-
փանան աշխարհում. արաբական այբուբենը, որով գրուած էր
դուռանը, փարսական լատիներեն, թուրքերի ևն թէզ և դարչալ
այդ ազգերի այբուբեն: Իրանց լեզուներով գրելու համար:
Եոյնը եղալ սլափոներէնը ռուսների համար: Եվ ինչպէս եփրո-
պայի վանական երկրներ լատիներեն ժամերգութեան հոնը
թորթափեցին և նրա փոխարէն ժողովին ժամերգութիւն իրանց
ճայրենի լեզուներով՝ նոյնը պատահեց և Դայապանում: Ժողո-
վորդը ոչինչ չէր հասկանում՝ ասորերէն և յունարէն
ժամերգութիւնից, իրիւրոնէութիւնը. չէր պարզապէս ճանաչում
թէզ: Եկեղեցական ժամերգութիւնը ժողովին շահարկեց եր
պարճառում, փոխանակ երթանապան ժամանակի ազգային
լեզվով. հրօնական ճէսերին, զվարճալի աշխարհաեանդէս
փոներին, ուստի փետնում ենթ որ Դ. դարում ժողովը բարձր
հոգեւորականներ բռնի ճահով են մեռնում. իսկ ժողովորդը
հոգով յարած է մնում երթանոսութեան): Դայ ժողովին
եփրոպայում ժամերգութիւնը ազգային լեզուներով թարգմանեցին
լատիական գրերով: Դայապանում այդպէս չեղաւ. ժամերգու-
թիւնն և Ա. Գիրիդ հայերէն թարգմանեցին ոչ թէ ասորական
զմ յունական գրերով, այլ Դարիժ զգային՝ յարուն ազգայ-
ին այբուբեն ստեղծելու այդ նպատակի համար: Արա Գլ-
խափոր պարճառը պէտք է փնտռել այդ երկու այբուբեն-
ների մէջ: Ոչ ասորական այբուբենը որի մէջ պահպանւած էին
հայերէն Յ բաղաձայն հնչիւնների փառեր և ընդհան-

բայց Բաղնայում էին շարժվոր հնչյունների տառեր, և ոչ յու-
րանան աշխարհն էր ՁԶ տառերով չէին զարդ, բաժարարել,
հնչյուններով հարուստ հայերեն լեզվին. պետք էր լինում զարգարե-
կա գործել այդ աշխարհներից մեկը զած. միւսը կամ ստեղծել
ինչնուրայն աշխարհն, որ և արաւ, մերտայ մաշտոցը:

Գեղասագրութիւնը: մերտայ մաշտոցի կենսագրութիւնը
գրել է նրա մահից յետոյ. նրա աշակերտ Կորիւնը: Դժբախ-
տաբար դա ամէն յերբոյ է նրա ճգնաժամական վարդապետ
բարեպաշտական կեանքի վառ նրա գործունէութեան իբրեւ
գրերի հնարողը: Նա եղել է հայեցակց գիւղից, վարդապետ անու-
նով, մէկ որդին, սովորել է յունարէն և ասորերէն գրագիտու-
թիւն և մտել է արժանաւան ճանաչութեան իբրեւ դպիր,
(գրագիր, ծարրուղար): Նկատ թողել է այդ պաշտօնը, ընտրել է
կուսակցութիւն, սկսել է աշակերտներ սովորացնել, աշակերտ-
ների հետ ճանապարհորդել է հայաստանի վանական գաղաւթներ
ժարողելու, արժարական հեթանոսութիւնը վերացնելու եզնդե-
ցիներում նա կարդում էր ասորերէն, ապա անուան էր զարդապետը
թարգմանել հայերէն, ու նկատում էր որ այս կերպով ժողովուրդը
հեղափոխվում է նոր կրօնով, սկսում է սիրել: Բայց ինչե ժեւան
է եղել այդպիսի գործ զարգարելու համար (կարդալ, ասորե-
րէն և թարգմանել հայերէն), և ահա բնականաբար նրա մէջ
գրի է ծագում. ժամերգութիւնը և Ա. Քրիստոս հայերէն թարգ-
մանել որպէս թուր եկեղեցիներում այդ թարգմանութիւնները:
Զարդապետ ժողովուրդին համեմատի մայրենի լեզվով, իսկ թարգմա-
նելու համար պետք էր յարժար գրեր ունենալ:

Նիստ մտնել հրապարակած. նա գալիս է վաղարշապատ,
որ միտէ յայտնում է Ա. Աստուծոյ կարողութիւնը: Միտէ

հավանականությունն է գտնում (հասունացած հարց է լինում): Տողով
են գումարում ազգային այբուբենի կարիքը հոգալու: Տողովին Շերիայ
է լինում վրամ-շապուհ թագավորը, որ յայտնում է, թէ Լեո-
րիժում իրան հաղորդել էն, թէ ասորի Պանիէլ եպիսկոպոսի
Տօր կան հայերէն փառեր: Անճիցապետ պարգամավոր են ուշա-
րում Պանիէլի Տօր բերում են փառերը: Ա. Քերոպը աշա-
կերպներին սովորեցնում է այդ այբուբենը, փորձում են նրանով
գրել շէ ազողովում: այբուբենը չէ կարողանում արտայայտել
հայերէնի բոլոր հնչիւնները (բաղաձայն և ձայնավոր): Երկու-
փարվայ փորձերն ու աղիարանքները վերջանում են աւագողո-
թեամբ: պարզվում է նաև, թէ այդ այբուբենը իսկի հայերէն էլ
չի եղել, ինչպէս հաճախված էր, այլ ժողովար լեզուի այբուբեն
է գործածութիւնից դուրս ընկած և հիմայ նորից Լույս աշխարհ
բերում: (Դորեանային կոչում է «մութացած» այբուբեն):
Երևում է, որ ուրուժեանան (= սեմանան) բառը սխալմամբ
հասկացել են «արժեանան» (= հայնանան):

Նիս աւագողութիւնը չէ վիարեցնում Քերոպին. կարիքն
արեւոդական էր, պէտք էր անշուշտ նրան բախարարութիւն ցույց
Քերոպը ինձնաձեռք գնում է Պանիէլի Տօր, յուսաւով, թէ
մի ավելի բան կգտնի, բայց յուսաբարվում է: Գնում է երեսրա,
որ փեղի գիտնականների հետ խորհրդակցի և նրանցից ոգնու-
թիւն գտնի, բայց բոլորն իշուր: Այն ժամանակ նա անշու-
սուր է լինում ինքնուրույն աղիարութեան, որ Տօր ժողովարի
է փեղում, որ և պահվում է կապարեայ, ազողովութեամբ:

Բայց ինչ դժվարութիւններ կային, որոնք ժողովարի
վերադարձում էին Քերոպին և որոնց յաղթելու համար
դիմում էր օգուտ աղիարիները զանազան գիտնականների:

երթ հարցն վերաբերելի որ ժամի փառեր գճագրեւի, աւարտեալ
հեղի բան էր, որ որ ժամի խառն. գլուխ կգար, ճանաչանայ որ,
ի՞նչպէս կտեսնե՞մ աւ բնակ, չէր փաշտում օրար լեզվի (յունարէնի)
փառերի ձեռքն փոխառնել: Կարցն փառերի ձեռքի գճագրութեան
չէր վերաբերում, այլ զարար ավելի բարդ էր - գիրաւան, լեզվի թոն
փոխանի ուսումնասիրութիւնը:

Այնքան էր որոշել, թէ հայերէն լեզուն ժամի հիմնական հնչիւն
ունի. այս բանը նա ուրիշ կերպ չէր կարող, լուսել, փան երթ
փորձերով. պէտք է յիշէր բաներ, այս բաները վերլուծել հն-
չիւններին և այս սրբապատիւ հնչիւնները որ և է լեզվի (հայկազո-
րեն յունարէնի) փառերով, պայծառաբար նշանակէր:

Նկատելի պէտք է շարունակել - մինչև հայերէնի բոլոր հնչիւն-
ները երևան հանելու ու նշանակելու: Բայց ո՞վ կարող էր նրան
երազխափորել, թէ բոլոր հնչիւններն արդէն ստանել է և այլև
չէ այդ դեռ չնշանակուած ուրիշ հնչիւն: Եթէ պատահէր
հայերէն մի հնչիւն, փորի արտադրութեան համար յունարէնը
կամ ասորերէնը համապատասխան փառ չունէին. այդ պիտի լի-
նէ նշանակում էր իւրաքանչէր որ և է մի նշանով: Այս կեր-
պով հետզհետէ կազմվում էր ապագայ այբուբենը:
Դարձեալ կարևոր հարց էր. որ գաղափարի հնչիւնները պէտք
է համարել հիմնական, բուն ազգային, և որոնք գաղափարա-
նիւն փարօնայի էր, մեծացել էր նկարագրում, ճանաչարհոր-
դել էր գողթն, Արիւնի և: Գիր էր վոր այս փոշերի բան
բաները հնչիւններով, պատկանելում են միմեանցիկ, որոնցիկ
մեկին պէտք է ընդարձակել փառ: Դժբարութիւններ էին
շարունակում նաև նման հնչիւն բաները, ճանաչանայ
վերջին բաղաձայնների նկարագրով, որոնք ուրիշ դիրքում

իրար նման էին հնչում, այլ դիրքում տարբեր. (սազ - սափ,
բայց սազի-սափաւ, պանծ - գանջ, բայց պանծալի-գանջարան).
Իւ հնչիւնն, որ շայնավորի առաջ վ'ի շայն է հանում:
(բանասարկու - բանասարկվի). վ հնչիւնը, վոր նրա տարբերութեան տեղ
կերպ է արտահայտւած (վնաւ, հափուաւ, նաւ) որովհետեւ
նրա ժամանակ նորը չնկատուած լինէր: Ի գրութիւնն,
որ երբեմն շայնավոր է (նիւթ) և երբեմն բառաշայն
(անիւ) և այլն:

Վերջապէս ամենադժուար հարցը - յունական սրբագործին
պատկեր էր հետեւել, - գրել շարքից ազ և շայնավոր տառերով,
թէ ասորականներն, - գրել ազից շարք և առանց շայնավոր
տառերի: Ասորերէնը տարածւած էր պարսկական բաժնի հայաս-
տանում, որտեղ ինքն ապրում էր և ընտել էր, իսկ յունա-
նէնը գրավիշ էր իւր պարզութեամբ:

Գրերի գիւրի ժողովուրդը կորիւնի մոտ զարկնորոշ է նշա-
նակւած " որում պարզ էր իսկ վիճակ յաժեշտ նորոգելն
ասորուսոյ հայրական ճափուն, ճնեալ, ճնունդս նորոգ և սփան-
չելի սուրբ ազովն իւրով, նշանագիրս հայերէն լեզվին", որը
իւր յետոյ կոչվում է "ասորուստարոն նշանագիր": Բայց
խորենացին պահել է իւր ավելի որոշ նկարագրութիւն -
այս ժողովուրդի: "Եվ, տեսանէ ոչ ի խն երազ, և ոչ յար-
թնութեան տեսիլ. այլ ի սրբի գործարանին երևութապէս
հոգւոյն ազապ թաթ շեռին ազոյ. Գր գրելով ի վերայ
վիճի": Այս նկարագրութիւնների մէջ "ազը", որը համարել
են ասորականային ազ - ըստ երևոյթիւն նոյն մետրոպ-մազ-
պոյի ազ շեռիւ էր, և նրա տեսան տեսիլը: սովորական
տեսարանական երևոյթ: Գրեր ժամանակ նախընտր

Եւրոս Է Կանթոնի աշտը Կոյսի առաջ. Կրտ առաջ քրմած Է
 Տագաւարը: Վրան գծագրման նշաններով. Թերթուր, շենք
 Տագաւարի վրայ գրիչ շենքին բնան, ընկղծված Է Տրանսպերան
 ժեզ և երկար դիրմո՛ւ առօրէի Տագաւարը և շենք: Զառչարճ Եւ
 արտաբնած Է Տրանսպերան, Գլխիւ վեր Է բարձրացնում, Կայտաւ
 Դ շտա՛ւ Խիլիի Տուր. Ժարճ պարիս, և այնքոն Կրտ աշխիւ
 պարիտրանում են իւր գծագրման քանտը և իւր շենք, որով շար-
 ճված են շարիկ ազ: (Այսպիսի երկրորդ ժեզ ժիշը նկարում
 ենք, Բաճաւաւոն երբ արեւ ծընելու Դաւաւաւի Կայտն ենք
 Կրտն և ապա աշխիւն ժի Կոնճ բարձրում. Եր աշխիւ երկուն են
 Բար-Տուր արեգակներ, որով շարճված են շարիկ ազ, և իտ-
 քանում են, յերջ նոր արեգակներ երկուն աշխիւ ժեզ գոյնի
 ե):

Այդ փութիւնը, որ Վերապա անցաւ արեւելքէ համարէր արեւմտ-
 ծայրն ազ, քանի որ անհարող էր բացարեւելք իբրեւ թիւրքա-
 նան երևոյր, փութաբանական աւելցնէր զնախնի նշանա-
 նութիւն ունեցաւ է փութաբանէր նա Վերապա քանակաւորէր:
 Գրող ազ, թիւարկում էր Վերապան, թէ արեւելքէ է իշան
 փութաբան, գրեւ. Գրեւու ընթացքում երէ երևան գալ օր
 նոր ինչիւն, որ դեռ նշանի չէ ունեցել նա համար կու-
 րտնէ օր նոր նշանագիր: Այդ ընթացքում շարիք ազ
 Վերապա փութաբան, իշան էր յոգաւ յունական սրտեմ:

Գիրքից յերկու մասերուս Երեսնայից դիմած է Աստու-
սայի գաղափը (Նոյնպէս Աստրոլոգ) Գիրքն ապա յոյն
ճշտփառութեամբ ծօր և նրա հետ խորհրդապետի միջոցա-
մէջ ապա յօրհնած են Նորագիւղի հայերէն այբուբենը,
գաւաւթորէի միւս կէտի համապատասխանութիւնը և ածեն Եր
բայի դիմաց դնելով հայերէն համապատասխանութեան ցուցակը:
Այս բանը պարզ երևում է երկու այբուբենների հերկեցող
համապատասխանութեամբ.—

Հոնարէն	A	B	Γ	Δ	E	Z	H	-	Θ	-	I
Կայերէն	Ս	Բ	Գ	Դ	Ե	Զ	Է	Ը	Թ	Ժ	Ի
Հոնարէն	-	-	-	K	-	-	Ն	-	Մ	-	Ռ
Կայերէն	L	Խ	Ծ	Կ	Շ	Չ	Ղ	Ճ	Յ	Ն	Տ
Հոնարէն	O	-	Ռ	-	Ր	Տ	-	Դ	-	Վ	Փ
Կայերէն	Ո	Չ	Պ	Ձ	Ղ	Ս	Վ	Տ	Ր	Յ	Փ

(Հոնարէնը Վ և Ռ փոխ և օճեցա գրերը, որ ընկնում են այբուբենի վերջում, Կայերէնը Հոնար, որովհետեւ նրանց համապատասխան հնչիւններ չկան մեր լեզուում: Կայերէն Ը, Ժ, Լ, Խ, Տ, Դ, Չ, Շ, Զ, Գ, Վ, Բ, Գ փառերը որոնց համապատասխանները հնչիւններ չկան յոնարէն, իսկնք ցրված են ժրա փառերի օճը: Հոնարէն Ս (համբարայր) համապատասխանում է ոչ թէ մեր թանձր Խ, այլ շ'ն, որ հին հնդկական արարամանքում էր ինչպէս փառնիկ է: (համեմարել մանարուդ և մանարուչապար, ափսոսադ և ափսար, գիշ և ծիւ և): Ինչպէս յոնարէնը, այնպէս և Կայերէնը Հոնարն իւրովի փառ ու (նուերէն փառ, Գ) հնչիւնը համար, այլ արտայայտում են երկու փառով, օճ = ու):

Այբուբենը այսպէս դասակարգուող յերոյ Ա. մետրուդ իւր երկու աշակերտների և նոյն հոռիփառուի գործակցութեամբ հին Աստուաքում թարգմանում են Անդոմոնի իմաստութեան գիրքէ՝ անշուշտ փորձելու համար նորագիւղայնութեան: Գործը ազդեցութեամբ պատկերող յերոյ մետրուդ Կնճութեամբ վերադառնում է հայաստան:

Չաշուի Կայերէն փառերի շնորհ յայտնված են կարծիքներ, թէ դրանք, ի՞նչ դրանց մեծ ծաւալ փոխ են առնված սեմական այբուբենների ձևերից: Բայց անհամապատասխան է այս: Ինչպէս մեր այբուբենը, յոնարէնը և իւրերեւոյ իւրերեւոյ վերջ, ինչպէս նրա դասակարգութիւնը զար յոնարէնի՝ այնպէս էլ զար փառերի ձևերն առնված են յոնարէն փառերից մանր փոփոխութեամբ: (համեմարութեան և առնում են փառերի հնագոյն ձևերը թէ 'յոնարէնի և

11

Հայաստանի իրավաբանական ազդեցությունը:

Գրեթե գիտեց ընդհանուր ազգային ցանկություն ու ոգևորություն պատճառել:

Կորիւնը Ս. Մեսրոպի ազգայնորեն ու հենամակազ, նրա Հայաստան վերադառնալը "աստվածատուր" գրեթե անհնգնում է մոլորիչ և մարգարէի Սինայ լեռնից իջնելուն փաստաբանեայ պատմութեան: Մեսրոպին ընդ առաջ գնալին դիմադրող թագավորը, Կարողիկոսը և Տողովորդի սրբար բազմութիւն-այնքան մեծ Կարեւորութիւն էր փրկում ազգային գրեթե գիւրիւն:

Ազգայն է Հայաստանում որ փենդային երկարամեայ գործունէութիւն՝ անգրագէտ աշխարհը գրագէտ դարձնելու, եկեղեցիներում ազգային լեզուով, ժամերգութիւն մտնելու. Իրիւրոնէական Կրօնը մայրենի լեզուով, Տողովորդին մարդէր դարձնելու, Կրօնական և արարագրին գիտելիքներ Տողովորդի մէջ փայտանելու: Կապալական գործ պէտք էր կատարել 36 փառ միայն ունենալով: Այսին համար բարբապորութիւն պէտք է համարել, այն հանգամանակ, որ գրեթե գիւրիւց յետոյ ծար 34 փարի Կենդանի մնալին Ս. Սահակն ու Մեսրոպը, իրավաբանական գործին անշափ աշխարհէն և ուրիշների աշխարհակէզ շեղալարելու համար:

Եւսի պէտք էր բաւալ դարձնել, որպէս սուրբին գրագիրութիւն և գրգէր արարագրելու արհեսար: Այսպիսի դարձնել բազմութիւն Հայաստանի պարսկական բաժնում մեծն րեղ պէտքական գաւազարանի հաշվով: Նոյն Կերպներ ընկրում էին "ուշի՛", փափկաշայն. երկարագի" մանուկներէ, նշանակում է՝ նրանք պէտք է սուրբին գրագիրութիւն և երաժշտութիւն՝ եկեղեցիներում պաշտօն վարելու համար: Այս դարձնելի համար Եւսիքոֆ պէտք էր պարապելու ուսուցիչներ և ընթերցանութեան գիրք:

Առաջին ուսուցիչն եղալ ինքն Ս. Մեսրոպը, որ Կորիւնից Կոնստանտնուպոլիս տեղափոխուեց "ուսուցանող Հայոց": Եւսիքո

գրեթէ գիւրդի առաջ եւ պահում էր աշակերտներ, սովորեցնում էր
ասորերին, յունարէն, ժամերգութիւն, երբ Ասորիք գնաց
գրեթէ գիւրդի համար՝ իւր ինքն փարապ, այս աշակերտներին,
սերտօրէն ասորական և յունական դարպակներով Կապարեղի-
գործելու համար: Այնպէս առաջին ինքն, բերելու և նորա-
գիւրդի այրութիւնն ու գրաւարժութեան սովորեցնելով Կար-
գեղ ուսուցիչներ և որպէս դարպակներով Արաբի կողմէն
«առաջին» աշակերտներ, որոնցից ժամերգ անունը հա-
ման էն ծնւ. - Զոհակ, Կորիւն, Ղևոնդ, Եղիշ, Արաւ և, որոնք
յայտնի դարձան Կրտսեան և գրաւարժ սուսերեցներով: Իրեն
առաջին ընթերցանութեան դասագիրքի ըստ երկուրորն Տառայում էր
Անշոտը, որ ինքնին ժամանակ եկեղեցական ժամերգութեան
առաջին գիրքն էր: Այս արարատով, համարաւան է, որ հայե-
րէն թարգմանեցան առաջին գիրքն եղև է Դավիթի սայտուր, որ
երևում է նաև նրա լեզուի հնարիւնից ու ծրարութիւնից:

Առաջին Գորգի դարպակները 4-5 փարուց յետոյ փոխեցան արդէն
500 1000 գրաւարժներ, որոնցից ժամերգ դարձան ուսուցիչ
երկուրորն ինքնին բացակայ դարպակներով (այս երկուստեանց
որ համարեալն ժամանակին յաճարի ժամերգ լինելու և ծնւ-
դանակները որոշվում էին գրաւարժ աշխատանքի - գրելու և
թարգմանելու, որի մէջ Կապարեղի և Գորգի համար ուղարկվում
էին արտասահման:

Ա. Մետրոպոլիտան անդադար դրած էր Կապարեղի և Գորգի
դարպակներ բանալու, ուսուցիչներին հրահանգելու, խորացնելու
համար: Ի ժողովուրդի նա գնաց Վրաստան և Անշոտ
(որով եւթարկվում էին հայոց Կաթողիկոսութեան), և նրանց
համար էլ արեղծելու ազգային այրութիւններ: Այս բանը վերջում
է Կորիւնը, և Ներգայ բանասիրութիւնը անհամարանալի
է համարում: Բայց Կապարեղի յունական բանում բնական-
առաջին իշխանութիւնն արգելում էր հայերէն գրագիրութիւնը,
(որովհետեւ արաւոյն ճայոյ եկեղեցիներում հայերէն ժամերգու-
թիւնն չէր փոխարին յունարէնի, որ հանգստում էր նրանց
իմաստասիրական շարունակներին): Դարձեալ եղև, Մետրոպոլիտ

Աւարուկ պարգաւմախորութեամբ ողորկել, Կ.Արախ' այդ բոլոր-
 ողորկելն արաւապա հասնար: Կորիւնք և խորեանցաւ քննե-
 ցորիւններէն շէ կարելի որոշ, Եւրասիայութիւն գորա բերել
 պայծառութեամբ և պայծառների մասին: Զայսքէ Երազմ
 որ Եւրասիան ազոյցել չեղբերել, քույրսկութիւն յունական բանեւ
 և Կալիէնի ուսումն արժարծել: Իբրեւ պայծառ-բանեւ Եւրասի-
 անքիւն գրել, որ Ա. Գրիգ, յունական թարգմանեւ Կալ
 յունական, աղջագրեւ և աղջկերպներէն Բիւլանդիոն ողոր-
 կելն Բարչապոյն ուսում արաւապա, փոխանակ Ասորիք ողոր-
 կելն, որիչ Խոսքոյ՝ աւորակաւ փոխարեւ յունական օրիւն-
 արաւապա ունեւան:

Աւարուկ Կարողիկոնն աւարակապեւ զլաշումս իւ. Գրիգ
 թարգմանութեամբ: Եւս Կալս աւորեւնէի թարգմանել և Գրիգ,
 բայց երբ Երազմ Ժողովի (431), երայ Եւրիկ Բիւլանդի-
 ոնի վերադարձաւ և Գրիգ Ժրմարի յունական օրիւնակոյ՝
 Կարողիկոնն Եւրիկ աղջապաւնութեամբ աթոռ գործ
 վերաւորել, աւորեւնէի թարգմանեւն յունական հեր
 հատեւանել և ողորկել:

Եւրիկ Կորսապ

Ա. Եւրասի արագ աղակերպներէն ժեղ, աւանդաւանութեամբ
 Արարատեան Կալանդ Կորս գիւղի: Ա. Եւրասի
 երբ Ասորիք գնաց արաւերի Գրիգ Խոգաւուն, իւր հեր արա-
 ւակ որիչ աղակերպներէն հեր Կալ Եւրիկն, աւորեւնէի
 և յունական աւանդելն հասնար: Գրեւն գրեւի յերայ
 Կորիկ ողորկել Ասորիք աւորեւնէի գրեւն թարգ-
 մանելն ալեւն հերեւ գնաց Բիւլանդիոն ուսումն զի
 Գարաւելագործելն, յունական թարգմանութեան Եւր-
 ան: Երեւոս Ժողովի յերայ որիչ Եւրիկն հեր վերա-
 դարձաւ Կալանդի: Կերայ բերելով Ասորիք աւանդել
 յունական ընդիւր օրիւնակ, Ա. Աւարուկն գործակից Երազմ
 Ասորիք աւանդելն աւորակաւ թարգմանութեամբ յունական

րէնք վրայ ուղղելու: Բաւական է ինքնաշարժի ժողովին և համաձայն-
րէն ինքն է խմբագրողը հայոց պատմութեան - Համաձայնութիւն - Վրիժանքն է-
հին:

Դուր ժամանակի ամենապարզացած ժողովն էր Կայսրականութեան հայ-
քէնից գիտեր յունարէն, ասորերէն, եբրայեցերէն, պարսկերէն:

Հոնք էր Ա. Գրիգոր և Մեկնութիւններին. Տաւրոս էր այլ կրօնական վարչա-
պետութիւնների սկզբունքներին: Ծանոթ էր յունաց փիլիսոփայութեան
սխալեմներին, յիշում է և քննադատում է կիրթագործան, պերիպատիկեան,
պլատոնական, Արիստոտելեան, եպիկուրեան սխալեմները: Գրիգոր է սի-
ողոսին, հոմերոսին: Եւ Տաւրոս է ժողովրդական համալսարաններին,
անորից պատմութիւններին, բժշկական միջոցներին է: Կերպար է ելիէոտ-
րիկս, ունի ժողովաշէնարոն և երկրակենարոն աշխարհայեացք՝ իբրև
հերկանգ Ա. Գրիգոր անսխալաշէն հեղինակութեան նրա աշգոյս:
Երա թարգմանութիւնները, քանիսն է յայտնի չեն. ոչինչ չայելով, հայա-
նական է նրան վերագրել Ռուբենեանի մեկնութիւնը Ստրատոնի աշխար-
հանի: Երա անուշաղ մեկ հասել է Դ. Գրիգորի, (անհայտ վերագրում) որ
հրապարակեց ինքն է "Եղծ աղանդայ" անվան քանի: Անգլ կրօն - փիլիսո-
փայական և բնա-փիլիսոփայական քննադատութիւն է բնապաշտութեան,
Ջրապաշտական կրօնի, յունաց փիլիսոփաների փիլէթեա գիտական
սխալեմների և Բարկիոնի աղանդի: Բայի զբաղաւորութեան կրօնի
հերիւմից, որ ինքնուրոյն է "միւս մասերը գրել է հերկեոյութեանը
եպիփանի" Էնդրէմ հերշումայ, "մերոգիտութեան" "վասն անդրաշխար-
հան" գրվածքներին:

Կերպարների ժամանակ Գործ է անում առողջ տրամաբանութիւն
և Ա. Գրիգորի հեղինակութիւնը: Առաջին դիպիւմ (Ջրապաշտական
կրօնի դէմ) նրա հերիւմները զարգացրել են - համոզել, երկրորդ
դիպիւմն է ա Մեկնութեան մէջ է Էնդրէմ երբ պիտի հերիւ
անկերև է Ջրապաշտութիւններ - որոնք անհայտ համաձայն են Ա. Գրիգոր
տաւայի իմաստին: Մարդակենարոն հայեացքով անհամաձայն են
չարիքները - երկանդութիւններ, վնասակար գաղափարներ և
երկրակենարոն հայեացքով անհայտութիւն են յոյն փիլիսոփաների
կարծիքները առեկի համալսարան, իսկ սեփական իրաւունքներ
աւարդերի անշարժութեան. և մասին, որոնք համաձայն են

Գրիգոր (օրհնակներ գրելի): Գրված է 440-5 թվականներին: Կայսրաւ 5-երդ Կրօնական արարեալսն ձգարմաք:

Եւրոս ամեն խորհրդ ընդիր, ճանաչված է իբրև ամենապարզ ամբողջ իրն թահաւորեալն զից և օրհնակելի: Քերտիրքաւն է իւրի խորհրդ, և ամենապարզու համար իրն խայոյ հաւաքաւթները և տիրաւորեալսն:

Կայ եկեղեցու իրմաւորման գրաւանութիւն.

Քրիստոսի դարի առաջին կեսուն գրաւան գործիչների նախապէս եղաւ հայերէն գրաւանութիւնը ասորաւն, և Գրիգոր թարգմանելէ հայերէն ժամափարգոթիւն, ճիւղաւն արեղծել, հայերէն լեզուով ժամեղութիւն մտցնել, հայաւարար երկու բաժիններուն և մի ժամը նշանաւորել եկեղեցական պատմական գրվածքն որ թարգմանել, (Եփեսոս, - Յոհան Ոսկեբերան, Եւրիփան Կրպարայ, Գրիգոր Եպիփանյայ, Եփրեմ Լուորի և):

Եոյն դարի երկրորդ կիսուն կայ գրաւան գործիչները Ռեյա-մար եղան կայ եկեղեցին իրմաւորելու, քաւով նրան պանծաւր, քաւա-վոր Տագում, որպէսպէս նա հաւաքաւարարից քաւայ ուրից ապաւորի առաւելածան եկեղեցիներին. (Եփեսոս, Լիդեփանդրիա, Կոստ...): Այս նախաւորին նկրտւած են շար գրվածք, որոնք հայերէն լեզուով իոյս են տեսել երեւելայ ժամանակագրական կարգով, 1. Պրա-թանգեղոս, 2. Լաբուրնայ, 3. Վկայաբանութիւն. 4. Թարգ-մար և Նանդուրար Կոյսի և 4. Վկայաբանութիւն 4. Բարթո-ղիոմոս:

Այս գրվածքների երևան գալու ժամանակը պէտք է ճիշ-ռել եղիլի պատմութիւնից յետոյ և փախստի պատմութիւնից առաջ, որտեմ մտաւորաւ 460-470 թվականներուն. (Եղի-շէից յետոյ՝ որպիսի եղիլի մեզ, չնայելով յարմար առիթներին, ոչ մի նշան չեն երեւում ոչ իրիւ առաւելածները և ոչ Գր. Խաւիորից: Վրապարտից առաջ, որովհետեւ փախստու մանրա-ման գիրք Գր. Խաւիորից պատմութիւնը, ճանաչու է արտո-թարգմար, Ամենապարզին (կոչում է առաւելաւորան):

Այս շար գրվածքներից աւագագոյնն է ար ժամանակը և քաւ նշանակութեան՝ Արթանգեղոսի պատմութիւնն է, որ

պարունակում է հայոց գրիպոնէութեան ընդունելու պատգարիւնը Ար-
քայր թագաւորի ծանաւակ Գրիգոր իւսաւորչի շեռքով:

Համառօտ բովանդակութիւնը: (Արքայաւոր ապանելէն Արքայոր
Սասանեանի շեռքով: խոսքովի վրեժխնդրութեամբ մշակեց իւր
ներք Արքայորի շէտ: Անոր հայապատեացութեանը: խոսքովի
պատգարիւնը Անոր շեռքով: Անոր ստորի կոտորածը, բայց մի
երեխայից, որին փախցնում են: Կեանքիս, խոսքովի կոտոր-
ածը, բայց նրա մի որդուց Արշաւորի, որին փախցնում են հոռւ,
և նրա քույր խոսքովի աղբարից, Արշաւորի թշուառ փախցործ-
ութեանը, հոռւում: Դաշէին շերտակաւելէ: Դիւղեղեղեղեղ
հայապատեաց թագաւոր նշանակելէ և պարգով հայապատեաց:
երեխայում հերանաւանդան զոհ մարտաւանդէ, Արշաւոր ապաւա-
ւոր Գրիգորի յանձն չառնելէ: Դաշարաւանդները: յայտնակում
է որ Գրիգոր Անոր որդին է: ուղարկում են նրան Արքայաւորի
խոր վիրաւը չգէտ, որ աչկութե ծննդի: Անորում է 13 տարի:
Հորիստե, Գայրամէ իրանց ընկերակիւններով փախցնում են հոռ-
ւաց (որովհետեւ Դիւղեղեղեղեղեղ համեմունք էր կրն առնել գրիպոն-
եան Հորիստէին): Գայրա Գաղարի բնակում են Գաղարշապատի
մի սպորտ - հնչանում: Դիւղեղեղեղեղեղ գրում է Արշաւորին: ևս խոսքովի
կոտորութեանը է հայապատեաց փախց, գործում են: Արշաւորը թիւ ուղում
է հորիստէին կրն առնել: Կոյւն նրան է յաղթահարում և փախ-
ցում է: Արշաւորի հրամանով, բոլորին նա հայապատեաց են երեք
տեղում:

Արշաւոր Հորիստէի սիրուց հիմնաւանդում է, խոսքովի երկ-
նում է շաղկապում արտունակում փախց և իշխաններու շարտ-
քն է հիմնաւանդում են, ընդհանուր առէ: խոսքովի խոսքովի
մի փախ աւագամ փեւիլ է փեւնում, որ Գրիգորին խոր վիրա-
ւորի կանգն բերէ, ևս կրծքէ: Բերում են: Անորում է փախց,
բողկել: Դեռ չքան ² ևս նա հայապատեացի մարտիւններն աւերակում
բացում է: Եւ որ փեւն զարուգութիւն (փախցաւորութիւն
և Գրիգորի, որ գոյի կէտն է բռնում): Կայապատեաց է
բողկում է: Բեհեւանդեց փախցում է: ուղարկում է Կեան-
քիս: հայապատեաց Կայր Կոյրո շեռնաւորում: Կերպարարչին

Սկսում է Մորապետ, իշխաններին, Վորդը և ժողովրդի մեջ քաջամորթի:
Մեծիկ է ցուցնում, որի հիման վրա դիմում է ԵղիաՏևոյ և
երեմի վկայարաններ. կապալեկարում է եկեղեցին, զահարաններ, դպ-
րուներ: Դիմում է Լեւոնեյը և զանաթան: Բերել են քաղաքի նրա երկու
որդուց Անուարիայի: Երկուսը ժողովին գնում է Արքայապետ:
Այնուհետև վերջանում է անանում է Լեւոնեյը. և զանաթան
մեզ մեռնում: Լեւոնեյը վերադառնում է և Մորապետի Բաժնի:
Ոչ է հեղինակ, երբ է գրված, ինչ աղբյուրներից:

Անուարանում և վերջանում յայտնում է թե հեղինակը ԵղիաՏե-
ղու անունով, հանույցի է, խնայողի ժամանակ էլ է, է հայ-
աստան, եղել է արքայի զարդար, Մորապետի հրամանով,
գրել է այս պատմությունը: Ուրապի և Արքայի մահից հետո
340 թվականների շրջան: (Մորապետ և Արքայի մահից հետո)
Բայց գիտատարածությունը այս բանը չէ: Ընդունում
"Աղաթանգեղոս" յուրաքանչեւ նշանակում է "բարի ամենաբար" և
հավանորէն այս բանը որ թե հեղինակի անունն է, այն գրի,
նամակապատիւն յուրաքանչեւ համա նշանակել է Վանաճառ բա-
նին, այսինքն "ամենաբար" հայոց դարձի: Գրի է խոստովանում
է հեղինակը իւրի վարածական թափանչություն, որի ցը-
խանոր ապացույց են Ա. Գրիկի բերած բազմաթիվ պիտանքներ,
որոնք բուրդով են անում են Ա. Գրիկի հայերէն թարգմանություն, որով
այս թարգմանությունը արդէն գայտորեն ունի ԵղիաՏեղու
խոստովանություն ժամանակ: Բայց արանից բազմաթիվ հուշի մե-
րը, Մորապետի գերմարդկային ուժը, նրա մահի անանքեր յորթե-
վելը ցոյց են տալիս, որ գրված է ավանդությունների հիման վրայ:
Բայց ժողովրդական ավանդությունների խոստովանում (եղիաճառում
են թե Գորիկը) ունեցել է երեմի արքեր (մեզ պետք անյայտ)
աղբյուրներ, որոնց ներքեց իւր հետ կցելով, ստեղծել է պատմու-
թիւնը: Այս աղբյուրներն են 1. պատմական (խոստովանում և
Մորապետի գործերը). 2. վկայարանություն և Արքայի և
3. վկայարանություն Խոսիս յորթանայ: Արանից անկարծ է
ընդարձակ "վարդապետություն", որ բուն պատմական էություն

Տուճական և Գրիգորի վարդապետներին մէջ:

Ա գաթանգեղոսի պարտութիւնն և վերագործեց իւրոյ զեղծ
յու- հրճարկութիւնն կոյսերն նախապատեալ, Գրիգորի
շարժարաններով, բազմաթիւ հրաշագործութիւններով: Կարողիկ
յրաձարի հիմնավորումն փառավորեց տեսիլով. (միանգիւն իջ-
նում և և ծուրձով, բախում և գետնին), Կարողիկոսի տոհմը
փառավորեց: Կրած տալով պարթեական Տագում, որ արշա-
կունի տոհմից ամերի պարսկապետը համարւած:
Եւրոպայի իմաստասիրեց միջև խոյի կերպարանի իջեցնե-
լով, և Կարողիկոսի գերդիւանութեան ներարկեց: Այս բոլոր
յագորդ- հեղինակներն, եկեղեցու ու ապրի կողմից ընդունե-
լին իբրեւ ճշմարտութիւն և սրբաւ պայ և հրճական զոր եկեղե-
ցական պարտութիւն:

Ա գաթանգեղոսի պարտութեան, կամ իւրոյ դարձի պարտութեան
իմաստութիւններ կան նաեւ օրստ լիւրներով. յոռաբեւե
թարգմանութիւն և իւր երէնից. ասոր երէնն զար կրաւոր և
արաբերէնն սկզբից կրաւոր և. նրա յարաբերութիւնն իւրերէնի
հեր դեւ ծուրն է: Այս վերջին իմաստութիւնն զար հերախ-
թանկան և Տարեւադարձան և պարտական տեսակէտներով:
Այսպիսի և որ նա թարգմանում և որ յունական աղբիւրից, որ
այժմ կորած է, իսկ այս նախնական յունական աղբիւրի Տա-
գումն աշխարհ է: Եւ պարտական և այնպիսի պարտական
նիւթեր, որ հայերէն Ա գաթանգեղոսում չկան, բայց կան իւրե-
ւապա՛մօր, իբրեւ ... Ա գաթանգեղոսից
առնված: Բայց սրանից. Արաբերէնում Արդարի հեր միայն
միայնակ են նաեւ վրայ, Աւաններ և Արաբական թագաւոր-
ներ, որոնք երևան են գալիս իբրեւ Արդարին պարտադրու-
մեր. - Կեսարիայի Արդարին գրված նամակում պայման է դր-
ված, որ իւրոյ Կարողիկոսներն աւագիկայում և Կեսարիայի
պարտած ճեռնադրութիւնն. Այս վերջին հանգամանքն չկան
հայերէնում: Եւ պարտութեան չկան յիշատակութիւն
թէ Գրիգորն Աւանի որդին էր:

Տիպ երեք գրվածները նկատելով ճշմարտություն ունեցան հայտնի-
 ղեցն պարտություն համար: Արանց մէջ ժամանակով առաջ է
 գրված ու հայերէն թարգմանված խառնուրդի պարտությունը:
 (Երեսրայի Արգար թագաւորի նամակը Բրիտանիոն և պաւ-
 ապաւստոսին, Բրիտանիոն պատերէն, Թադէոս առաքելայի
 երեսրայի գաւը, Արգարին ճկրդեղն ու բծեղն), որ իբրեւ
 թէ գրված Արգարի խառնուրդի որդի խառնուրդի Յե-
 ֆու, (որտեմ Ա. Դարոյ), ամենայն յայտնի է, որ Գ. Դարիւ
 առաջ չէր կարող գրված լինել: Դերագրմանն է, որ ամա-
 րերէն (այժմ մեզ հասած) բնագրում Թադէոսը երեսրայում
 օրհնում է ժողովուրդը և աջակցել փախճանում: Դաւ հայերէն
 թարգմանութեան մէջ նա օրհնում է ժողովուրդը և ուղեորում
 արեւելք:

Ժամանակով երկրորդն է՝ վկայաբանութիւն Ա. Թադէոս առա-
 քելոյ և Ամնոքարոյ կուսին: Այստեղ Թադէոս առաքելայ
 արդէն Հայապատումն է, համեմար խառնուրդի հայերէն թարգ-
 մանութեան մէջ կարարված փոփոխութեան զարդարէ, շար-
 րին դարձնում է Բրիտանիոնութեան, ի միջի այլոց Ամնապրուկ
 թագաւորի Ամնոքարոյ Դարին: Թագաւորի կրօնական
 նախադրման է Ամնոքարը, ապա և առաքելայ, որի մար-
 օրնց ապառաջ ճեղքելով անհրաժեշտ է իւր մէջ:

Ժամանակով երրորդն է վկայաբանութիւն Ա. Բարթոլոմէոս
 առաքելոյ, որ Դերկասարան, Բարաւսում և ջրգէղոյ յերոյ
 գաւիս է վերցնալու Հայապատում հանդիպում է այստեղ Թադէոս
 առաքելային, վերջը նախադրման է նոյն Ամնապրուկ
 "առաքելապատում" թագաւորի:

Այս երեք գրուածներով հայ գրական գործիչները հայտնի
 եկեղեցիք փառաւորեցին երկու առաքելայների նախադրու-
 թեամբ, որի պարտաւոր իւր եկեղեցիք ևս դարձան "առաքե-
 լական" եկեղեցի, իսկ Թադէոս և Բարթոլոմէոս" առաքել
 և առաքելներ:

Վերջին երեք գրվածները (խառնուրդ, Թադէոս և
 Բարթոլոմէոս վկայաբանութիւններ) իբրեւ կանոն-

Տեղի եւ իբրեւ պայմանական աղբիւրներ:

Ազգաբնակչության թիւը զորքային, լուսավորչական երկար փորձությունները եւ հնարքական վարչամեթոդները թիւը ոչ թ' անհամար չեն յիշվում թաղերու եւ բարձրագոյն իբրեւ հայաստանում անհայտնաբերվածներ եւ հայաստանի լուսավորչներ, շնչեղումը որ բնական թիւը առիթներ են ներկայացնում այս բաներն յիշելու: Բանը որ դար Ազգաբնակչության հայաստանի երկարաժամկետ ճանաչելու հասցումն է յուսուցիչ եղելու հետք (զորքային կազմակերպություն է և սեփական և ուսումնական, ցեղասիրային և շեղանկարներն արանում, Արդարեւ զորքային հետքն և ուսումնականը նույն կայսեր այցելությունն են գտնուել), արան իբրեւ հանգիստ երևան են եկել թաղերու եւ բարձրագոյնների վարչական փորձերը, որոնք առարկան ծագում ունեն (երկար շարունակութեւն և նրա հայտնի բարձրագոյնութեւն յաջորդական վրայ): Այսինքն Ազգաբնակչության հայ եղելու յուսուցիչ օրինակաբանութիւն արձագանքն է), իսկ արդարեւ եւ վարչական փորձերն առարկան օրինակաբանութիւն: Այս երկու օրինակաբանութեւն իբրեւ օրինակ են հայաստանում իբրեւ հետք հիշելու հարկ առաջին կիսան, որ անհայտ իբրեւ փորձաբանութիւն պայման երկրորդ կիսան վերջերս, ինչպէս կ'ընենք:

Հաշտեցեալ ժողովրդականութեւն գտնուելու յուսուցիչ օրինակաբանութիւն: զորքային լուսավորչական երկար փորձությունն աշխատելու փորձեալն երեք տարեւ եւ քսան չ'աւելանալու հարկաւ ծանայ եւ օրինակաբանութիւն, այսինքն թաղերու, բարձրագոյնների եւ Անտոնիան հայտնի համար օրինակ ծանայն օրինակ առարկան: շ. փորձաբանութիւն որ անհայտ յիշում է զոր. լուսավորչական եւ ուսումնական փորձերն իբրեւ շեղանկարական թաղերու եւ բարձրագոյնների: շեղանկարական զոր. լուսավորչական շարժանք եղելու եւ սպորտաժամանակներ առարկան եւ լուսավորչական, այսինքն թաղերու եւ բարձրագոյնների ոչ թ' ժողովրդականութեւն չ'ընեն:

փափստութիւն Բիւզանդացի.

Այս անունը կրած է ժի պատմական գրքում, որ պատմական
 կրթ է 47 քաղաքայ պատմութիւն, թուրքի Կոստանդնուպոլիսի
 Արշակունեաց թագաւորութեան երկու ծառ բաժանելուց պար-
 սկների և յոյների միջ (337-384): Թաղկասկան է չորս դարու
 թիւերը, որոնք կոչուած են 3-րդ, 4-րդ, 5-րդ և 6-րդ դրութեան-
 չեր: Գիրքը սկսւի թերի շէ: (Չափար փառապէս յիշում է
 որ Եփեսոս Կաթողիկոսի անէմէն Արքեպիսկոպոսի Գրքում
 է փափստութիւն պատմութեան երկրորդ գրքի 15-րդ գլխում:
 այդ անէմէն Գրքում է ժի ունեցած փափստութիւն Զորորդ
 դարութեան 15-րդ գլխում. և թե մի զ. փառապէս ունե-
 ցած օրինակում. Ահագին գիրքը Կիւստանդուպոլիսի
 աշտեան օրինակների երրորդ դարութեան):
 փափստութիւն Ահագին գիրքը կոչուել է երրորդ դարութեան
 համալսարան այն պատճառով, որ պատմական երկերի խոստում-
 ծառ հաստատում Ահագին դարութեան եղել է թաղկաս-
 անագեանի վարժ: երկրորդ դարութեան եղել է Ահագին-
 գիրքի պատմութիւնը, իսկ փափստութիւն Ահագին գիրքը
 դարձել է երրորդ դարութեան:

Ի՞նչ է հեղինակը. երբ է գրել. ինչ է նպատակը:

փափստութիւն օրաւարացի անունը, Բիւզանդացի (= Բի-
 շանդացի) ճանչորդ և գրքի ժի ցանկում նշուած վերաբ-
 րութիւն, թէ « փափստութիւն Բիւզանդ ընդ պատմութիւն եր-
 ժանականագիր յունաց: Չառերին կարծիք են թէ արիւ,
 թէ հեղինակը յոյն է, յաւանդուած այն փափստութիւնի
 գրուած, որ յիշում է գրքի միջ իբրեւ Եփեսոս Կաթողիկո-
 սին ամարիական շէնուարող ծերունի Եպիսկոպոս և
 նրա « Գաղիկոս և Ծառ խորհրդակցի: Այս շէնուար ընդ պէտք
 է գրած լինելու չորրորդ դարի ուսումնական թաղկասկան երկին,
 Ծառ 90 քաղաքական հասանկում, (արմիկեպիս Եփեսոս շէնու-
 արութեան արարած, 364-ին եղել է « Ծերունի ») և գրած
 պէտք է լինել յունացի, (արմիկեպիս հայերեն գիր լին-
 ւաւր), որ յերազ թարգմանել է հայերէն:

Այս երթարդութիւնն անընդունելի է պարտութիւնը լիքն է առաւ Կէշերով, երաշխեւորով, ժամանակագրական խոշոր արկայներով, որոնք ժամանակակից հեղինակը չէր կարող անել: Կեղիքակց հայածիշ, հայրենասէր է, Հրշակունիներին միշտ կոչում է "բնիկ տեւորք", որ անբնական է յոյն հեղինակի համար: Լեզուն սուշար, ճիշտ, բնական, որ վաղ մի կերպ չէ կարող թարգմանութիւն լինել: Դասը գլխավոր փաստը աղբիւրներն են. Ա. Գրիգոր և ժամագրիկը բերան կարգաւորելու բողոքով չեն ընկնում Ա. Գրիգորի կայերէն թարգմանութեան, հեղինակը ծայր է ծայր ծածկոյ է Ա. Գաբաւեղեղոսի աշտուա խորագրութեան, որ գրեւոր է Գորիւնի "Կարճ արքայն մեւրուայ" գրեւորից յետոյ, ուրտն 439 թիկի յետոյ. լայն այս Ա. Գաբաւեղեղոսի խորագրութիւնը կարգաւորում է 440 թիկակարից յետոյ, իսկ փափստութիւնը պարտութիւնը գրեւոր է արաւից յետոյ 60-70 թիկակարներին. Պայտար փառայելու (485) նրան գիրք է:

Ուրտն այս պարտութիւնը գրեւոր է մի անհաւոր կայի շեղում, և կայերէն լեզուով պարտական անթուշտութիւնների և պոռնիկային յիշողութիւնների հիման վրայ. արաւով և բացարկով են առաւարտները, երաշխեւոր, ժամանակագրական արկայները և:

Անհաւոր հեղինակը իր գրեւորից վերագրել է Ժիւլիանոսայի, այսինքն յոյն փափստութիւն, այն եպիսկոպոսին, որ շեղում էր Երեսէսին և նրա գործակիցն ու ժամանակակիցն է եղել. նաև մեզայով նա ճշտել է անկի հեղինակից որոշել իր գիրքը (Երաշխէս է վարկել Ա. Գաբաւեղեղոսի խորագրից):

Անհաւոր հեղինակը բնականորէ լայն ընդունակ աշուղակաւ յարկութիւն ունեցող, մասեր, պարս, հայրենասէր, կայ է որոշակիան նիթորութիւնից ցարկ, որ աւանդ ժողովրդայնութեան համար էր և անըն անթուշտութեան, որ համարում էր - հեղինակի իր եւսիք ու ճանաչանութեամբ գրի է անունը պարտական էր և առաւարտակաւ, բարեպաշտութեան ու ցարկ նրա պարտական էր բնական ու գեղարկեւորական է:

Եւս պարունակում է ընդերք ներքե, հայ ժողովրդի (բազմաթիւ-
կան քան, հոգեւորականների, իշխանների) բարձրագոյն, անբա-
ժանելի, համապայմաններէ և արժեքավոր աղբիւր է հայ ազա-
տութեան, հայ իշխի և հայոց պատմութեան:

Հիմնադրութիւններէ, որոնցից հիւսման է պատմութեանց կարգի
է երեք ծիւղի վերաներ: 1. արգասանքան քուն, որի գլխավոր հերոսն
է Արշակ բագավոր, 2. Բաժնկոնեան քուն, որի հերոսներն են
Հաւէ, Բուշեշ, Կասաշ, Դրաստանա և: և 3. Եկեղեցական,
որի գլխավոր հերոսն է Ետրսե քնեմ կարողիկոն: (Արգասա-
նան քան քնեմի յիշել Գնեի պատմութեան, քանաւնեմ
և: Արշակի պատերազմ յունի 7-եմ, Դաստանի Գիշերով
փախելով երեսնամեայ պատերազմ: Արշակի պարսկա-
քան գնալով, հայկական հողով ու զրով հմայութեան:
Արշակի շրջանակայ բազմաթիւներ Անուշ քերտմ և անշու-
սաւանութեան: Բաժնկոնեան քան քնեմի յիշել նրան
համապատմութեան 7-եմ Արշակոններէ, անվեի երութեան
կարգիներում, պատերազմային պատմութեան, անկանաւնեմ "բագա-
վոր" Դարշու, անկանաւնեմ վեհանշնութեան կանաւնեմ անկա-
մաւն, համարչանկարսութեան, ազգային պատմի նախանշա-
նիւրութեան, որոնք իդէալ են համարսանաւ հայ ցորակների

Կրօնական պատերազմների գրականութեան:

Եղիշէ և Ղազար փարպեցի:

Էլիտրի, իւրից յետոյ անկան գրական գործունէութեան
ու եկեղեցու ազգայնացման գործէ անվան արդիւնավոր
եղան, որ իրագործող 7-արի կէտերն կարծախեղութեան էր գիտա-
յից ու քաղաքական հայ հոգեւորականների արվար խումբ,
նայոց բարոյներից 7-արն էլան, ընտ Դաս անշխիւս և Բերո-
ւի անշխիւս անշխիւսներ, ինչպէս նաեւ համարսանեմ
գրիւթոնեութեան և ազգայնացման եկեղեցուն յարան
բաւարի: հայ նախարարներ, որոնք յարան ազգային
հրօշի կարծախեղութեան զեւթով դիմարտութեան յայկերի

Բ. Բ. ԴԷԾ, որ ծրարորդ էր բռնի ոյժով, ճգնորդելու ծրարել
հայապահպանում:

Մասնատները, ճշդապահ, հերամուր. էրն ճգնորդելու
ծրարելու իրանայ հայապահ երկրների մէջ. նաև ճշդապահ
դիւրամ-յոյներից պարելու: Այս հայապահ իր ազգորդու
համար հայապահութիւն էր ծածակումը. հայոց թագաւորութիւնը.
վերապահ էր, հարողիկապահան գտնել թաւոր. ուրեմն ումեղ
դիւրամութեան չէր հաւորայի պարելու: Համարուր պար-
ճորդելու - (Հայկերի միկրնէրսէի նամակը, որ հայերն
բնդունել պարաւոր չորդը: Այսպիսի ժողովը հագնորա-
պանների ու նախարարների (Մասնակցութիւն ի միջի պէտք
Հոյսէի, Եղիկ Եղիկապահները և Ղևոնդ երէց - վերապահ
ազգութիւններից). Եղիկը ճշդապահան պարաւորութեան ու չոր-
դութեան: Հայկերից իրանայութեան, որ հայ նախարարներից
պարաւորութեան գտնել (նոյնը նաև պարաւորութեան և միջակ-
ժիւն). Այստեղ իւրաքանչեւ և պահանջ՝ ազգորի պարաւորա-
ւորութիւնով: Այսպիսով են առ երեւոյ յանդէս առնել, միջի
պարաւորութեան պարաւորութեան ու վերապահութեան: Միջերով հայերից
վերապահութեան են, որպէսզի նոր չորդը պարաւորեն. հոգե-
վարապահների պարաւորութեան դիւրամութիւնը (Սուրբ խաչ
Եղիկից): Երանել յազգորդութեան պարաւորութեան վարաւորութեան
ու մի մասի պէտք նախարարների իրանայ Եղիկի զարնելը զեն-
քով դիւրամութեան չորդը պարաւոր: Գործը դաւաճաւորութեան
վարաւորութեան առաջիկա պահով, հեռաւորութեան և հիւսիսարևմտի
վարաւորութեան ու միայն նախարարների նամակներով, երբ ումեղ չէ
են հանդիման. վերապահութեան: Բայց ապարաւորութիւնը յայտ-
նել չէ յայտարարութեան (վարաւորութեան երկու ուղիով պարաւոր
էրն Սուրբ Հայկերի Եղիկ): Եղիկ - և որպէսզի և
վարաւորութեան պէտք են չորդը հաւորել. վարաւորութեան չորդը
պարաւորութեան են պահանջում. համարելութեան: -
միկրնէրսէի չորդով Ազգութիւն և ծրարութեան. Երանել
վարաւորութեան ուղիովութեան վարաւորութեան, բայց նախապէս
վարաւորութեան պահանջում են նամակների գրել չորդով

Եղիշէ և Պապար փառապետք: Եղիշէն, ինչպէս ինքն է վշայած
 խաճախանկարի և աւելցերին... ("Ես ինքեմս առջամբ առջիւ
 ի քեզոցն պապարեայ":... 2-րդ երկնայնայն շարք յաւանդ
 յաւանդ և ճանաչեմ", "Ես ի նորն ածին վապարայն անպա
 աւարեմ և զնորն զնորն հետ, և այդպէս առ յայն ի սպասարան
 յետն վեցերորդ ժամանակն առջակն, զամենայն: Արար-
 զարի ժողովին ճանաչեայ եր. Որից քեզեմբորինքն շարք քաւ
 ճամբն: Ար ևս ծաղի և զարդարի զարարայ, զազգէ և լեռնեց
 ծաղիք: ... ապա զարարեմ եր. ... Պապարն զարարեմ և ճանա-
 խանայ: Արարեալս ճանաչան 7-8 քարեման երեւայ եր:
 Գրեմ և պարտաւորայ Տօր 35-40 քարի յերայ Արշալիր զամ-
 աւարանայ պարտաւորայ:

Երկու պարտաւորեայ պարտաւորեայի մէջ ապա ի նախապարտեայ
 զաւ և նշանայի քարտարարին: Պապարն քեզն համարան
 են, թէ Պապարն օգտեմ և Եղիշէն, առաջ առնանք քաւ... որից-
 նորն քարտաւ են թէ Եղիշէն պարտաւորեայ ապա ի ճանաչան
 քարտ և և հեղինակ օգտեմ և Պապարն (արեմ ճանաչանայի
 քեզն քոյ քոյ իւրեան Կեղծիք են): Եր երրորդ շարքն և
 թէ Եղիշէն առնան պարտաւորեայ իւր մէջ պարտաւորեայ և
 երկու աւելցեր պարտաւորեայ, որով իւրեան են իւր և նշան
 քարտ են իւր երկերորդ քարի վեցերին ճանաչան. առ-
 զին և 45/ թի պարտաւորեայ "Կարտ" զարդար ճամբնեան
 առաջարդարեան և ճանաչ. որ քարտ և եղի իւրեան Եղիշէ
 և որ քարտ և, երկրորդ և քարտի քարտի յերայ քեզն
 ունեան իւրայ ապարտաւորեայ շարքեայ, իւր պարտաւորեայ
 նշան քարտաւ իւրայ քարտ ճամբնեան ապարտաւորեայ առաջ
 արդարեան, որ ճանաչան ապա ի Պապարն և իւր, իւր
 քարտ: Առաջարդ և Եղիշէն իւր Եղիշէն նշանարդարեայ եր.
 (որից քարտ եր օգտեմ քեզն Պապար փառապետք)
 իւրեան և երկրորդ ապարտաւորեան պարտաւորեայ, և
 այս վերջին և իւր թի 3-4-5 Եղիշէն իւրեան, որ իւր
 քարտ քարտ և: իւրեան. իւր պարտ և:

իրբե պահած պայքարէս... "իրբե կարաւոր ցոյ՝ որնեմով փոշ
րում էր գերիւնց և փողի բարձրացման աշխարհում. Եղգիւր-
եմը զարթելով փնտռում է ծիծէ, որ կուզի, նա էր անուշի,
որի ծիւս ասարաւանս անէ, էր բարձր թողնէ՝ ինչպէս ի վաւարի
թուակարման ներքոյ կապարակեալ էրն ոչնչացնէր և
ճար. նա անկաւար է, անգործ է. նա օր ևս անկաւար արդ է,
ճորհան Տոյ է: Ընդհանրապէս զաւարի արարածը եւե ծիւ
Հասկերը երևում է իրբե ի ծնէ և անդ-թաղակար, որ ցանկա-
նում է փրկել բոլորի հոգիները հոգարեալ և ճարարութեամբ
իրբե ճարարագէտ: նա է օգտակար է ցոյնում հայերին
կոտորի ժամանակ, արարիւնքի և և յայնեից արանով աւ-
զարեւ. նա անցնիւր արարածը ճարդ է և անցնում
փնտում է ծիւարակալ անարարութիւն և արշար փնտ-
կարարում: Հասակը եղիւնք ծար որդեգիր է քանում
հիւսարարութեան, անարարի գործակար, գործի և անոն անոն-
ան է, օշի անոն անում է անարարակարի ծիւ. իւր բա-
րեամբ, և ցոր ծիւարեմով իւրում է ծարարութիւն շեմերի և Ե
իւրանում: Զարիք չէ ճանում, որ կաւար փնտում նա ցիւրիւ
ըգար: "նա ծառը իրբե անցեղ ծիւար-ճար օշի է: Եւ
օրհար օր է բերիւ...": Եւ ճարարիւ փնտում է և անարար Ե
քանակաւանում, "իրբե ցոյն ծառ և իրբե փնտում
յաւ": Եղիւնք չէ իրում, որ Հասկերը Հասակի երկու որ-
դուց պահել էր արարածը, որով և անարիւ փնտում արար-
ան: Երբ Հասակը անարարութիւն թաղակարի դէմ. չէ իրում և ան,
որ երբ Հարդար յուսարարութիւն փնտարում անարարութիւն
և Հասակի դանդաղութիւն, փնտում անարիւ Հանարար
դիւն, թողնելով անարարիւ իր բարարիւ անարարում:
Հասակիւ անարարիւ եղիւ, որ անարարիւ և անարար, Եւ
անարարիւ նա յայնից որ փնտարում և անարիւ անարարիւ
թաղակարը բարձրացնէ. Եւ իրում, որ Հասակը յուսարար
թաղի գիւնիւ նաւար օգնութիւն էր իւրում և անարիւ
դէմ: Եւ քանեւ, որով ճանար անարարում է Հաս-
գիւ և որով անարիւ և չիւն Հարդարիւ և ան փնտում

է ցետնած եւջ, որ եղիշէր պարսկական բաւարարի չեւա գրիւն
 ցած (պարթեր խորագրութեամբ) և ակելի ցած 30 աղանձ
 ցանցարիւմ է պահապան տեղիւմ: Այսինքն շաւարտ պարսկա-
 թեան քայլն որ չեւաշիր է ծաւալ (և որ չեւաշիր պարսկարիւմ իւ-
 նիւ) և ունիւի է ծաւալ 4 ցանցարիւմ:

Ն. փարսկացի: Երկրորդ Կրօն. պարսկացի: Թուրք:
 Առաջին քրօնական պարսկացի փեռացաւիկներ պարսա-
 թեան, ապարանքներ պարսկալու ծախուի: Բայց ունիւի որ փարսա-
 թեականց. պարսկացիներ համայնեցիւն, թէ ինչ փարսի բար ոյժ ունի
 հաւատարմութիւն անկէ որ ճշգրիտացի երկիր, Ժողովորդը կրթէր, եր-
 փորը Կապ երկիր. հարկերը ի պահապան: ակելի չիւն, ժողով փեռացա-
 վանքութեան - իրարման, որպէս արիւն, առաջ փեռացիւն և պար-
 վել ուրախացի երկր, իսկ հաւատարմութեան արհեստարար, Կրթիւ:
 Այս փաշա փաշան արիւն արիւն էր հաւատարմութեան փեռացի-
 դարի: Կարգաւական թիւականերից փեռացի քրօնական
 թիւականեր, երբ պարսկական էր որպէս իշխաններ
 թիւի, իսկ քրօնի հաւատարմութեան արհեստարար և ծիսական-
 ան էր: Այս հաւատարմութեան պարսկացիներ և փեռացի փաշար
 փարսկացի պարսկական քրօնի որպէս (Առաջին քրօնից և
 Երկրորդ քրօնից բազմապարսկական երկուսի բաժանելու օրինակ Երանայ
 բարձր ունի և Ս. Սահակի և Վերայի ծախ, հաւաքացի Դարեան
 ցա պարսկական: Այլի է զինում պարսկացի քրօնական քրօնի
 գեղեցիկ փարսկարարիւմ և Ս. Սահակի տեսիլ և ծիսարարիւմ,
 որ և փարսկացի և ունի հաւատարմութեան ընդհանրութիւն է թիւի:
 Երկրորդ քրօնից պարսկական և Առաջին քրօնական պարսկացի
 պարսկարարիւմ, հաւաքացի երկրի. երրորդ քրօնից ժողովական
 թիւի արարիւմ է, և Կրթական, քրօն է իրեն հաւատարմութիւն):
 Երրորդ քրօնից փարսկացի և փարսկացի քրօնից քրօնից և քրօնից
 քրօնական պարսկացի, որի կարգաւորութեան և փարսկացի է
 փաշան փարսկացի փարսկացի փարսկացի երրորդ քրօնի: Կահան
 է որի իշխանի տիւն ակելի և փաշան և արիւնքութեան. քայլ
 արիւնք բարձր է զանում (կալիւններ, ապարանքա-
 թեան, չէ արիւնք. Կահանական և Կահան քրօն

այս ճանաչանքն էր փնտրարարքան զարհիճերի և եղբայր-
յարքաների հեղ.

Բ. Խորենացու Գեաղարարիւնը: Աղբյուրը մեծ ծաւաթ պէն գծեցնե-
րիւնէն են, որոնք ինչիւմէ հաղորդած է պարտաբան ի
փառք տնտեսան (Ողբ, Բ. Գրի 92 զխոս, Գ. Գրի 1 զխոս
և) և ծաւաթն որից ինչիւնակները զամ ամանոր-թիւնների ձգ
մասան տնտեսարարներ:

Ինչիւնակի հաղորդած տնտեսարարները երևում է, որ երբ 4. Աւ-
հակ երեսուր ի զոմից յարց (432) Դաւանարարի պաշտակ
Ա. Գրի զարի օրնակ և նրա հիման վրայ յեռնակից հայերն առա-
ջին "փութանակի" բարգձանորթիւնը նորից բարգձանէլ զամ արա-
նի զորոց զար Կողմերից թերի էր դուրս գալիս, "փառք անհոմար
էին ծերան արուեստի": Ուստի Ահակ և Մերոյ Բոնիւտի
ի փառք ընկերներով ուղարկում են "Հեգանարիւն: պաշտակ ինչուն
(յունարենը) սովորելու և բարձրագոյն ուսում անելու:

Այս հաղցով, Խորենացին արաւատում են ուղարկում 432-438
թվականների միջոցում, ծարավորակիւ 434-5 թվականներն և
այս ժամանակ նա պէտք է լինէր Տօր 25 տարեկան երիւն-
աւոր. ուրեմն Տնուան պէտք է լինէր ծարավորակիւ 410թվին, և
418-420 թվին նորաբայ հայկական զարոյ ծնած ուսում առ-
նելու: Օրում է զամիցին ճանաչարիւնը - հանդիպում է Երեսուր
(Դիվանը), երուսաղէմ: Այն ժամանակիւն իսկ անցրած է
ի նշանակոր գիտնակների ծօր, որի անունը չէ պաշիս, բայց ն-
շում է "նոր Աղապոն", "որում ոչ անարժան գրայ աղանկեր",
աւում է, նա սովորել է ոչ իրայն յունարեն լեզուն, այլ և Ա. Գրի 5,
ճեկնորթիւնը, ի երթողական արվեստ (ի երանունորթին, ճարտա-
նորթին), երաժշտութիւն, պարտութիւն, ի միջի այլոց յունարեն
փիլիսոփայութիւն, դիւանարութիւն: Բանի տարի է մասնաւոր ար-
արաւատում: յայտնի չէ: Վերադառնում է Տոմար. աշխոյճ
ճեւած ընկնում է իրաւիւցի արեղ, փնում է հոմո ուրարի,
նախ է Բիւզանդիա և այնտեղից Դաւանարան, երբ Ահակ և
Մերոյ արդէն ծնած են լինում:

Ի երաշարքի տարին յայտնի չէ. հազան օրէն տեղի պէտք է

ունեցան ինչ վարդապետաց պատերազմից յերջ, 452-60 թվականն էր իր ժրգե. երբ Ռեիկան - Բեորույի ամառ աղանդերները Տաւաթեան, Տաւաթեան հարաւորեալ էին Արարիկապետան. երբ երջու. աննշան զարդիկներ Քաւապետերէն պոռոյ (Վելիքէ և Բովսէ) հակառակ դիրք էին բռնել Աւաթապետ - Բեորույի աղանդերներ յուրացած կրօնական շարժման հետ, պարսկական ժողովականութեան համակրայէնով, երբ հակապարսկական թիւն իշխանների կողմից ամբարանած երկոյթ էր զարդել, ցրտած էր ռեւակցիւն:

Վրոյսէս վայր հնչում էլ արթին Գրամ, հայրենակիցները. չկային այն ժամերից, որ Գրամ հարէին նրա ուսումը, համապարսկական գործ վարին:

Շատ օրեան և հաւերայ չէ ունեցել. ենթարկուած է եղել Յաղորդ, արհամարում էր. Տաւաթեան նրա վրա ցոյց էր հարկաւորները յարձակում էին իբրեւ կրօնական խնդրում Տոկոսլաճի վրայ և պաշտպանութիւն էին ցարնում բարձր ինքնակրօնները (կարողիկները): Այս վերջին հէտը հակառակի կրօնական, երբ ծիսարանի, որ խորհրդային ողորդ էր նրա անգամ յիշում է թէ հայապետական ողորդականութիւնը վրդովել է, շարաքանութիւնը արժանի դրել, որ հերշվաճող էր Տարաւանում էին ողորդականների հետ ու չկայ թէ ինչ որ օրաբաշարն էլ ցոյցները պայտնչելէ:

Այս անկարկաւորներն ըստ երկոյթին վերաբերում է Քաւաթետանական դավանութեան խնդրին: Քաւաթետան դավանութիւնը երկու խոշոր բանակներ երկուսն էլ ամբողջ գրիւտնէական աղիւսից, - արեւմտեան գրիւտնէութիւնը (չունաւան, հռոմ) ընդունելին այս դավանութիւնը, իսկ արեւելեան եկեղեցիները (Աղեկաւորիկ, Անտիոք, Ղարիբ) ընդունելին, և Քաւաթետան դավանութիւնը հիշգրտող դարի երկրորդ կիսում ողորդ պաշտօնական որոշում չկայացրել Քաւաթետանական դավանութեան մասին - բնական է, որ հայապետական ժամանակ զարդ էին լինել այդ դավանութեան և կողմնակիցներ և հակառակորդներ, որոնք իրար փոխադարձաբար հերշվաճող ու շարաքան էին կաշում: Եվ Քաւաթետանական

այս ժամանակ երկու որոշ շերտավորում կար հոգևորականության
 մեջ. - առաջինը (ը. փարսեպոս յիշած արեղեաները) և
 յունական. (Հունաստանում ուսում առնած - քաղաքացիներ) - հայտ-
 նախան է, որ առաջինը կուսակցությունը հանրապետություններ
 իսկ յունականը, որին պարսկական էր և խորեն պիտի ծաղկեցնեման
 (իշխողը շարունակում էր ավելի առաջ գրեթե երկու փուլական ազ-
 րիկներ խորեն պիտի ծաղկեցնեման և ուղղափառ, այսինքն ծաղկե-
 ցնեման) էր և ինչպես վերապահ խորեն պիտի համար պիտի
 հայտնաբերի և առաջադրության փորձերը յայտնի չէ նրա պար-
 ծությունը: Բայց իրականությունը ցույց է տալիս, որ նա լեզու
 բազմաթիվ իշխանի յունականության է արևմտյան գրեթե հայտ
 պարսկական, իսկ պարսկական մեջ նա էրևան է գալիս իրեն
 որ ի եղիականներ, բարձր թիվ ունեցող ու յարգված առջև:

Կենսագրական այս տեղեկությունները, որոնք բխում են խորե-
 նային պարսկականից՝ շատ յարմար են գալիս և լրացնում են
 երկու որոշ կողմանի տեղեկություններ, միջ զայն պար-
 սեպոս, որոնք իրեն ավանդության: փարսեպոս վկայու-
 թյունը տեսանք արդեն ("Երանելի փրկարարուն մոլոր...":
 Իսկ ավանդությունը պարսկական է, թե Գրեթե Կարողիկոս
 (461 - 471) երկրում շրջապատում ժամանակ իջնում է միջու-
 դում: Բայց, յարգելի իրեն առաջ կանգնած մեծարում են. իս-
 սում: Կանգնած է իրեն նաև Գրեթե Յերուսաղեմի զբաղակցանք:
 Արան է առաջարկում են որ մի բան առ. արածարում է. վերջ
 յանպարարից մի գեղեցիկ և երբեք է առում շարահանի չեղած
 Գրեթե Կարծառում է թե առաջին: մի պարանի, զբաղակցանք
 ազակերություն, յայտնում է, թե առաջին մոլորան է, որին որևէ
 արևոս էր:

Գրեթե վերջապես ճանաչում է իր իրեն շատին կերպ մոլոր-
 սին, վեր է կենում, համբարում է նրան, հեղ լրանում է
 և Բազմաթիվ եպիսկոպոս է շնորհակալում: Այս երկու
 կողմանի տեղեկությունները, իրենց համար պարսկա-
 նում են խորեն պիտի ծաղկեցնեման իր ժամին տված տեղեկություններին
 ու արան լրացնում: Իսկ այս խորեն պիտի ծաղկեցնեման

Վրաս է իրան արժանաւոր գիրքի և արարի մէջ հինգերորդ դարի
 վարդապետ թվականների ծար կտեսիր, (ծար 55 արարի մէջ հասն
 կան)։ Այնուհետեւ գրում է իւր արարածութեան, քիւնի, "այր-
 ծեր և հիշանդար և անպարսկայ թարգմանութեան", զ. փարսի-
 ցիէ թարգմ. գրուծ հաւանաւոր իւր արարած վարձանակած է ծրի,
 480-ական թվականների վերջերս կան 90 'ականեր անդրեւերս-
 թայր այս ցուցաններ, զար որոնք իւր հինգերորդ դարում է արար,
 այս խորհուրդը և ծրայի անկանակածի ցուցան. Գ. գրքի աւագն
 գրում, որոնք ասում է թէ երրորդ գրքում արարածը է իւր
 իւր ծանաւանք կան ի քիւն աւագ անդեր էն արարած (արար-
 արի ծանից յարոյ- թիւն Արշակունեայ բարչումը և Ա. Աւան-
 արի ծանից, այսինքն 337 թվից թիւն 439 թվից)։

Ընդհանր խորհուրդը արարածութեան։
 Խորհուրդը բեղմանար հեղինակ է, որին վերագրում է թայ-
 ւարի, արարածութեան, թարգմանաւոր կան թիւնարի,
 ինչէ իրան կոչում է "անպարսկայ թարգմանութեան", Աւան
 բարձրանաւոր արարի արարած, Զայր արարածութեան
 գրել, որ արարածութեան խորհում է, թէ ար գործը "արիւր"
 թիւն արարածութեան է, ասակը և արարածութեան։ Թար-
 Ծանութեան վրա թարգմանի անուն ճշանակիւմ է, ասի
 և թիւն է հասարակ ճիւղից այս կան այս գրքի թարգման-
 թիւնը իրան վերագրի։ Խորհում է թիւն, իրե անպարսկայ,
 իւր թարգմանութեան է հաւանաւոր Արարից գիրք (բայա-
 րարի) իւր շեւարիներում գրում է արարածութեան քիւն և Ք. Խ-
 թիւն անունից։ Դարչեայ հաւանաւոր է իրան վերագրի
 թիւն Գարսիւրէնի "վարձ մէծին Արշակունեայ" և Գրիգոր
 Եսայիանայր Զաներ, որոնցից խաւար փոխանութեան է
 անուն։ Բայց և անկան է ինքնորոյն գրքիներում, որոնք մէջ
 ասակին փոխ է բանում Զայր արարածութեան, այս և Արարիւն
 գրարիւն- որոնք հեղ ճիւն արարածութեան։

Զայր արարածութեան։ Աս ասակին արարածութեան արարած-
 թիւն է հայ արար, իւր ճիւղումից անուն թիւն հինգերորդ
 դարի է թիւնակած թվականների վերջը։ Արարիւն ասակ է կան
 էր (Արար, փարսի, Երիւն, զ. փարսի) հայ արար

պարծուքուն ըստաւոր շրջաններէ անցորի են պարտաւորուած.
Այս պարծուքունն է որ արեւոյճի է հայ ազգի ազգաբնակչութեան
և զիրոյն որոշացողի մը. հասկնալ ճորճագոյնը այժմ երեւոյթ արեւ-
ներից մէջի շարեւոր սերունդին. (որովհետեւ ճիշդ-եւթրուարեան
ժամանակներէ շնորհ, անթափախ աշխարհագրականութեան յերոյ:
Պարծուքունը բաղադրած է երեւոյթ գոյից կամ հարաւոր: Ան ազգին
ընդուն («Ճնշարանութիւն հայոց մեծաց») 7 նախապարտաւորեալ
հոգիներէ յերոյ Ը-թ գիտութեան գրում է Տար, Արատեան
աղբիւրի պարծուքունը, և Տ. գիտից ինչպէս սկսած է հայոց
պարծուքունը: հայկի ապարտաւորութեամբ. յազորութեամբ և զարմացում
հայկի պարտաւոր. Բէի հեր ու արած ապանելը:

հայկի յազորութեան. Արած գործերը և արածի գալը հայա-
ւան և շարժումը հերոյ (մարտ) զինութիւնը և իսկ յազորութեան,
Պարտոր առաջին հայ թագաւոր ինչեւ, Արգրան երկաւորութեան գոր-
ծերը, Արգրանի ապանելը, Արգրանի ժամանակները, Վերջինը
վահէ, որ Արգրանի մակերեսաւոր շտապարտութեան, ապա-
նում է:

Առաջին գոյից յերոյ միջանկեալ շրջան են երկու գոյի «ի պար-
տի առաւարտեալ», պարտի առաւարտեալը Բիւրասայի Արգրանի
(= Բիւրասայի Արգրանի) ժամանակ և նրա բաղադրութեան:

Բ. (երկրորդ) գոյից («Բան միջանկ պարծուքուն») սկսած է պար-
տեանի հարաւորութեան սկսելուց Արաւիկայեան, որովհետեւ Ար-
գրան մեծը հայաւորութեան վրայ թագաւորելուն է իւր երբոր վաղար-
շակին (132 թ. ն. թ.): Այս վերջին Արգրանի մակերեսաւոր
յերոյ միջանկ վաղարշակի թագաւորելը, Տար 200 տարեալ ժամանակ
պարծուքունը շեւտեալ, որովհետեւ «հայեր ճշմարտագոյն պարտեա-
րան» ինչպէս ինչեւ է խոստովանում: վաղարշակի մեծած բարեկար-
գութիւնները, կարգերը, պարտաւորութեան պարտեալ յերոյ ապանում
է նրա յազորութեան Արգրանին, ապա Արգրան մեծին և և հասկնալ
է միջանկ Արգրանի մեծը (337 թ. վ. թ.): Երրորդ գոյից («Արգրանի
պարծուքուն յերոյ հարեւելու») սկսած է Արգրանի յազորութեան խոստովանում
և հասկնալ միջանկ Արգրանի թագաւորութեան բարձրագոյն և
Ա. Արաւիկի ու Տարաւոր մեծը (439), որից յերոյ, որովհետեւ
դնած է Ողբը «մանկ բաւարար թագաւորութեան հայոց յաւի-
Արգրանի մեծը և ճիշդաւոր յաւարտութեան և արած Ա. Գրգրան»

Թովմայ Արժունի, (թ. դարի հեղինակ) վկայում էր թե՛ խոր-
նայն պարսկական բանաստեղծ է եղել չորս գրքի և համարում
է եղել Թովմա Զեյնե Կայսրը: (474-491), որի մեջ է հիշ-
ված, որ անհիշելի է եղել թե՛ Ահաակ Կարողիկոսն ասում է: "120
ամի, քի և պարսիկ ճերմակա՞ն": Ահա այս վկայությունը
դեռ էլ իսկում բռնի չեղանգիր էր, որ հին չեղանգիր ինչպիսի-
պարանգ, որ բացարձակ յայտնում է, թե՛ պարսկական բանաստեղծ
է եղել գրքից. վերջապես հենց պարսկական երրորդ գրքի
կրում է վերնագիր: "Ավարաբանություն ժողովրդի հայրենային" և
վերջանում է ողբով, իբրև վերջաբանով, վերջաբանին յայտնի
իսկություն: "և նմա փառք յանունն Երազանցա. ամեն":

Երեք Թովմայ Արժունի "ի չորրորդ գրքից" իսկ ժողովրդի
փառքին չկայ: ասյա Կարելի է կարծել, թե՛ Թովման չեղանգիր
պակ նկատել է խորհուրդն որ չեղանգիր, որի մեջ պարսկական
երեք գրքին յաջորդել է Արարիկի գրքից (խորհուրդն վերա-
գրված), որը և համարել է չորրորդ գրքից (համարելն փառքին
իսկություն: Գ. Կարողանո՞ւ): Արարիկի գրքում, Թովմա Կարող-
անի երեք ողբանում պարսկական են նոյն իսկություն է "Կեանքն և
և խորին և պարսիկ ճերմակա՞ն" երբև փառանքին համարել
ամեն: Այս իսկություն վերաբերում է Թովմա Կարողանին, որ
Թովման վերագրվել է Ա. Ահաակին:

Արարիկներ: Ինչ որ հայ պարսկագիր այնքան աղբյուրներ է գտ-
նում, հայ նման օրնարագիր, որքան խորհուրդն, որ բայի իր
համարանց գրությունն ունեցող հայ գրագիր աղբյուրներից օգտվել
է յոյն, ասորի և պարսկական աղբյուրներից, և հայոց ճշգրտության
անգիր վկայել: Ես ինչում է Թովմա 30 աղբյուր, որոնց բնում
Ա. Գրիգ, Եվսեբիոսը. Եկեղեցական պարսկական և համարա-
նագրություն, (որի ինչոպե՞ր գրել է Թովման, Արարիկներն, Արեգ-
անոյր փառանքին և): Արարիկներն, փառանքին, Խոստե-
քներ, Կարողան, փերժե, Խանու, Եպիփան Կարողան, Ողբով
և հեղինակներ, ասում է Տառն, ասում է անհայտ: Իսկ աղբյուր-
ներն ինչում է Կորնիլի, Ագաթանգեղոսին, փառանքին զար-
կանքին օգտվում է, ասում է անհայտ չէ ինչում: Այս աղբյուր-
ներն ծեղ համար Կարողանությունն չունին, քանի որ ծեղ էլ Կար-

ի եւ: Եւրախիտիան եւ այն աղբիւրներ, որոնք երկնայեան հոգիւն թա-
նայեց ձեզ գլխաւոր տեղն եւ բնութեամբ մար Աբրահամ զապահաւե-
լայ ինչ ուղղակեան ձեռք: Բայց պէտք է նկատել, որ խորհու-
րուն չէ կարողալի օգտուիլ սրից՝ աւելի կարեւոր աղբիւրներէ, որոնք
ոմեք ձեր ազգի պարտաւորեան համար աւելի ծիցք ու ծառայութեան
տեղեկութիւններ եւ պարտաւորեան. Ինչպէս քսէնտիոսի իրարեւ
Կերութիւն եւ նախաձեռն իւր-իւրեւ Աւետարանագրայ Զուգակցիւնի,
Արարուն, լարիւնական իւրաքանչիւր պարտաւորեան օրհնութիւն:
Երան ծարրիւն աղբիւրներ, երկրորդական նշանակութիւն
ունին եւ յաւան կանխած էր եւ, եւ այն կանխաւորեան արարաւոր-
ւոր է Կայրայ կարծաւորեան ձեզ, որ ինքն աւետարան տեղեկութիւն-
ներով ու թերի տեղեկութիւն: Օտարականաց Կարգիւն զիւրաւար
աղբիւրներէ ձեռք:

Մար-Աբրահամ զարիւնայ: ըստ խորհուրդայն: Կայարցաւոր զիւրաւոր-
աւորուն, Մար-Աբրահամ զարիւնայ աւետարան, ողբերգութիւն իւր եղ-
բոր Արղաւիւր ձեռք, ինչպէս նախ առաջ քանայ Օրհնութիւն գրա-
ւորեան: որպէսպէս պարտեղից կանէ իւրեւ Կայրայ պարտաւորեան:
Մար-Աբրահամ գրեւոր է ձեռքից, որ Արղաւիւր Բաղեւորաւոր
իւրաւանայ, իւրաւորեան է եւ ինչ քանդակարէ նկար յաւանութիւն
"Բուն Կայրայ եւ Կարիւնայ վերաբերեալ, պարտաւորեաններ, որոնք
կայերիւն վերաբերեալ մար յոյն եւ աւորի գրով, բերում է
Կայարցաւորին, ինչպէս Մար-Աբրահամ իւր կողմից կարգեւոր է
այդ պարտաւորեան Կայարցաւոր եւ սրա իւրաւոր գործերով:
Կայար քանաւորներ վերաբերեալ իւր Մար-Աբրահամ աղբիւրով եւ
եւրիւն եւ նախ սրա գործերով: Երեւելի աղբիւրներ Բաղեւորաւոր-
այն իւրաւանայ կործանեալ է: Կայարցաւորներ կողմեր չկանգնում:
Օրհնութիւն գրաւորեան ծարրաւորներ չեն Կայարցաւորներ, այն պէտք
գոր առաւանգորդութեամբ իւրաւանայար աղբիւրներ, ինչպէս ա-
գորի Եւրիւրայնայ այն իւրաւանայ յայտնի է: Իւրաւորեան աղբիւ-
րն չէր Կայարցաւոր պարտաւորեան պարտաւորեան տեղեկութիւն-
ներ. Ինչպէս Կայարցաւորներ Կայարցաւոր եւ Կայրայ ծարրեւ,
այնպէս Կայարցաւոր պարտաւորեան առաւանգորդութիւններ ձեզ բուն-
որովեւ կանգնաւոր եւ տեղեկութիւն: Կայարցաւորներով ոմեք
Մար-Աբրահամ աղբիւր յայտարարեալն սուր, խորհուրդայն
չիւրում. Ինչպէս Կայարցաւոր յայտնի որ Կայարցաւոր եւ Կայար-

նայի նոյն անշն եւ, այսինքն՝ Մար-Աբաւ չէ եղել:
Անկապ չէր ինչ. Կարճիքները տրամադրուած էին: Արեւմտ (է. Կարապետ) խոս-
տէս յիշում է Մարաբաւեան աղբիւր, որ նոյնպէս պարտաւորուած
է Կայսրի և Բէյի, Վրասի և Շաւրաթի և պարտաւորութեան, որ
բայց որից փոխանորդին է ցաւաւ աղբիւրի ճաշման
ճամբին: Եւս պարտաւոր է, թէ Մար-Աբաւ ճաշման Անկապի մը
թաղամասի պաշտօնի պետութեան, բաւական ճանաչման պարտաւոր
եւ զոր արշաւանագործութեան, որ Գրեթէ է Վրասաւորութեան "Կրամա-
նով ճաշին Արաւայ" և պարտաւորութիւն է եղել Կամ և Կապալ
իրից թաղամասին Կայսր և Կարապետ: Այս արշաւանագործութեան
պարտաւոր է Մար-Աբաւ Մարաբաւի և Կրամայ ճաշման ճամբին
նոյնպէս (Արեւմտ) Կրամ (Մար-Աբաւ) աղբիւրներէն յոյս Գր-
եղով Մար-Աբաւ ճաշման ճամբին պարտաւոր է Կայսր և Կարա-
պետի պարտաւորութեան ճամբին Կամ և Կարապետ:

Կրամի ճամբին Մար-Աբաւեան աղբիւրը Կարապետ
նկատուած ճաշման մէկ (Բ. Կար. Ե. Բ.). թուեցաւ էր թուած է, որ
հեղինակը Կրամի ճամբին է, որ աղբիւրներէ Կարապետ և Կարապետ
թուած Կրամի ճամբին: Կայսր Արեւմտ Մար-Աբաւեան աղբիւ-
րը յերթաւորութեան ճաշման մէկ. (Բ. Կար.): Կրամի ճամբին
անկապեալ էր - որ Գրամի ճամբին է Կարապետի ճամբին Կամ
Կամ արեւմտեան Մարաբաւեան աղբիւր Կարապետ Կարապետի ճամբին
Կարապետ ճամբին Կարապետի ճամբին, Կարապետ Արեւմտ:
Մար-Աբաւ ճամբին Կարապետ աղբիւրն է թուած. պարտաւորութեան անկապին
Գրեթէ և Բ. Գրեթէ Կարապետի պարտաւորութեան: Կայսր ոչ աղ-
բաւ, որ Ա. Գրեթէ պարտաւոր է, անկապ է Մար-Աբաւի. այսինքն
Աբաւի պարտաւորութեան անկապ է Կարապետի աղբիւրներէ, որոնք
"Գրամի ճամբին" (աղբիւրն աղբիւրն) եւ Կարապետ: Արեւմտ
Կարապետի պարտաւորութեան անկապ է "Կրամի ճամբին պարտա-
ւորութեան": Եւս երբ Մար-Աբաւի է Կարապետի ճամբին Կարապետ
է աղբ, այնպէս որ այս Կարապետի ճամբին, Կարապետի
Կարապետ, որին Կարապետ թուած է Կարապետի ճամբին է Կարապետ
Կարապետ Մար-Աբաւեան աղբիւր:

Մար-Աբաւեան աղբիւրի ճաշման ճամբին ինչ որ Կարապետ
նկատուած է Կարապետի և Արեւմտ Կարապետի ճամբին Կարապետ
այս Կարապետ թուած է Կարապետի ճամբին Կարապետ

ժամ երեքսուսթիւն ճանց ելու հաւար իւրաց շարահարթան, իբրեւ
 քէ նա հաւարս է Նիւիէի գրաւարից համ զգարանց եղան-
 ակն արշաւանգրութեան, որոնց բուն աշխատանքն է իրարից
 ժողովագայիւն դիպարանական առաւելելն և ապաքին պարտաւոր
 հիւ յիշարանելն: Դիպարանական արեւակերպ ինչ հաւարանան
 է սեմական ապգերի արեւակի մարման: Եւթրամը նոյն ապգերի
 ի պարարայ համ իշխար զարգանում դուրսը, որ սիրահարման
 է ի հոնիս (= ի պարար) գեղեցիկ պարանուն վրայ, որ ծնունդ է
 և յարմարն է առնում: Արանց հաւանապարանան է իբրեւ հայ
 դիպարանութեան մէջ հայկը, հանայ աշխատանք (հիշարանակ
 ինչքան), որ Վ. Գրիի հայերէն թարգմանութեան մէջ դրված է
 Օրինո հաւանարեղութեան դէմ, իբրեւ հոնցիս զիւր գեղեցիկը,
 որիւն սիրահարման է Եւթրամը և աշխատանք է դիպարանութեան
 յարմարել: (որ նա իմանալէ յարմարել է առիւ էլ ար նախագայիւ
 դիպարանութեան երևում է Արշաւանի ծարարանակ մէջ իբրեւ
 ապաքինութեան "հայկանց էր - ի ծանրն):

Եւ զիւրարանական ապրումանութեան իւրարանական իւր-
 արարութեան մէջ ծարարանակն են և դարձեալ ինչ ներհարայ ու-
 չիւնելն և էպօնիսիս մարտապանան և հայկանակ դարանար
 Կարիւնի և մարտապանի վերի ու փառանքանութեան վերջ-
 նական ապրութեան: (հայկ, իբրեւ հայ ապգի էպօնիսիս,
 Եւթրամանիսի արշաւանգրութեան):

Եւ զիւրարանական վերջերս: Բայի ծարարանակն աղբիւրի, որ արար-
 անելիս է եղիւ նախանական Եւթրամի ապգայիւ վերջերս
 գրանական ծղանքութեան իւրեանցին աշխարհար օգտելու է
 և իբր Եւթրամի գոյութեան ունեցող Եւթրամական վերջերս,
 որ պարտելիս են եղիւ իւրարանի դարանակութեան: Եւ վերջերս
 Եւթրամական առնունելն պարիս իւրեանցին, վերջ, առաւելել, երգի
 վարանակ: Երգ թուելու, Եւթրամական և, որոնց պարտ-
 ութութեան դժար է որոնել: Եւ վերջերս պարանակն է ինչ ու-
 ղութեան իբրեւ հայկ դիպարանութեան, պարտութեան,
 թաղամիտութեան և իշխանական արեւի կեցանքի: Դիպար-
 անական արեւիս են պարանակն վերջերս վախճանի ՏՅՅԵԵԵ
 Եւթրամական, գոյի և արիւր Եւթրամական պարտական:

յիկիւն եւ պարկաւուս չեպտոյ մըստ եւ մըստցոյ թի մասին.
շահաւակաւ ցոյց տրոյ չիկիւն եւ պարկաւուս մըստ Գ. եւ մըստ
մէկուս, եւ մըստնեաց զոր յի ման Գ. մըստնեաց, իւր-
ճառօր յիշատակէ:

Այս ժամանակ իւրեանցին թերութիւն բաւարար, ինչ-
պէս իւր անանցով, միայնակնեմք, եւ իւր բաւարար-
րին իւր մեկնութիւն է պաշտ, իւր ինչպէս իւրն է անուն "անա-
պետիւն, ճշմարտութիւն է". Բայց անիւ յաւաքի թերութիւն է "ճշմար-
տիւն" պարտութիւն, այնպէս որ թուի ժամի իւրեանց չիւն
ն. բոլանքանութիւն մեկ անյայտ եւ մեծ:

Մեծօրանեմք անապիւն ցոյցի (բաւարար թերութիւն) ժամի
իւր անպարտութիւնի հեր, որով անպարտութիւն ճշմարտութիւն եւ
իւր ճշմարտութիւն անգոր բաւարար անպարտութիւն:

Իւրաքանչեան չիկիւն- միայնակնեմք անապետ. "երկնեւ երկն
ն. երկն. երկնեւ եւ ճիւղն մի. երկնեւ ի միմեծ անպարտութիւն եւ ց-
պարտութիւն երկնեւ. ճիւղ երկնեւ. փոյ մի երկնեւ. ցոյ երկ-
նեւ փոյ բոլանքան. եւ ի բոլանքան պարտութիւն ժամի, եւ
իւր հեր անպարտութիւն (անպարտ) բոլանքան մեծ. եւ անպարտութիւն
արեգակնեւ:

Վաւարանք իւր անպարտութիւն ճիւղ, որին յիշմէ միայնակնեմք-
դու, որի մեկնակնեմք ցոյցնեմք իւր անպարտութիւն, ցոյցնեմք մի-
յոսեմք անպարտութիւն: Երան յիշմէ եւ միայնակնեմք իւր անպարտութիւն
մեծ. "Բաւարարին" իւր անպարտութիւն. ճիւղ ի միմեծ վաւարանքն է անպարտութիւն
իւր անպարտութիւն: Եւ անպարտութիւն է միայնակնեմք, անպարտութիւն չիկիւն
ն. անպարտութիւն, անպարտութիւն, ժամի մեծ անպարտութիւն անպարտ-
ութիւն է միայնակնեմք միմեծ. անպարտութիւն, երկնեւ ն. երկն-
ն. անպարտութիւն եւ ճիւղն միմեծ անպարտութիւն եւ միայնակնեմք -
մեծ. (բաւարարութիւն). Երանք երկնեւ մեծ վաւարանքն - թիւ
ն. անպարտութիւն: Երանք երկնեւ մեծ վաւարանքն - անպարտութիւն
եւ վաւարանքն միմեծ անպարտութիւն, անպարտութիւն վաւարանքն
որինեմք ճիւղ. Բայց իւր անպարտութիւն անպարտութիւն վաւարանքն
անպարտութիւն ճիւղ, անպարտութիւն անպարտութիւն. Երկնեւ միմեծ
անպարտութիւն... "որին. իւր անպարտութիւն մեծ անպարտութիւն
մեծ վաւարանքն եւ ճիւղն միմեծ (= վաւարանքն երկնեւ մեծ վաւարանքն
մեծ վաւարանքն). եւ անպարտութիւն անպարտութիւն

խառնաճարձութիւններն, այն և ասում ենք որ աստիճանացի է, և
 քաջ աշխարհում նրա արջանց զանգնելով էին ու ջոհներով
 պարգևում: Այսպէս որեւէ վէպի աստիճան խորեացիք ծար-
 ջաւոր է, դարձրել փոքրած: Ե՛ր որդի, որպէս սերվել է
 վառուճեաց տոհմը:

Միւս դիւցապետան վէպն է Արարաւայգի: Արարաւայգի
 ակամ օրինակ բողոքարկ և ճակատարկ էին ծանաւանդելով ի վեր
 գոյութիւն է ունեւոր ի անասնի լեռների օջ իւսպիւմ ի դի-
 ցաւոր ծանրի, որ ուղում է որ որս գալ աշխարհը կործանել:
 (Արարաւայգի անունը՝ Բերաւայի անդամակ, Շիրաւոր, վրաստա-
 նում Ա՛րարաւ Դարեգաների, Բողոքարկում ի անանուն դի-
 ցաւոր, ճակատարկում ևրոճէթէն, Կոնկաւի լեռնաբանակ-
 ների օջ. - Կանաւայն վարկաներնորով): Վրս վարկաներն, որպէս
 թիւ է ներկայացնում և կայկան վէպն Արարաւայգի ծանրի, որ
 ծանր է օջիւր յոյն է, թէ դերի ծոյրութիւնը, Բիւսաւայի
 կայերին խաբել, Բերաւոր դերն. ի ուն Արարաւայգի ծանր է,
 արգելել են, և նա պարի դուրս գալ և աշխարհին պիտէ: Խոր-
 ծանր քերած վէպում հէպս սկիւբի Արարաւայգի փորձանք է
 պարսկում. "վրջապապում գոյալում պիւնովն Արարաւայգի
 և դե փոքրանք է դիւն: Խորն լայն վէպն Արարաւայգի
 որպէս Արարաւայգի ի դե է օջիւր: Երբ որ ծանր և ան-
 ծանրանք ծարաւային վրոնէր էին և հնում, նա նախաձեռնում աս-
 է. "Տիւն դու՛ գնալի և վերկի անունն դիւ քիւ պա-
 րար, եւ անքանայն օրպէս թագաւոր են": Արարաւայգի դաճա-
 ղիւ անքան է նրան ասելով. "Երբ դու յորս հէ օյիւ ք
 շապարն ի վեր ի օմարի / Ըսելով Կապարն քաղք տարարն
 ի շապարն ի վեր ի օմարի և / Ա՛ն դիւցապետ և դաւիթ ի 'փեպետ":
 վէպի զարմանք որովոր խորեացիք բերում է պառակտելի
 քոյցներով. Բերաւոր թէ նա արգելում է ի այրի օջ, երկար շշ-
 թաներով կապում. երկու շուն անդամար կրծում են նրա
 շշթաներ, որ նա ասարակ և դուրս գալ աշխարհը կործանել.
 Բայց դարձիւն էր Կոնկաւայի օյիւր շշթաներն անքան թ.
 Խորեացիք վէպն թեկնելով. Արարաւայգի ծարաւայն
 է, դարձնում է Արարաւայգի Բ՛ի որդի, որ թագաւորում է

նրանից յերոյ. Եր անգամ որպէս ցնայիս: Արքայապետի կամարքն
անցնելոյ յերոյ: Կրան խեղաքարաբերն է քալիս, չնայ վեր է ցոյցնում
և խորասուսկում Եր վրէի ծեղ ու ծեռնում:

Դիւցաւանակա՞ն երրորդ առասպելը վերաբերում է մորթիւմ տորթ
«նգեղին», որին խորեմային նկարագրում է իբրեւ խիստ ցոյց,
խիստ ուժեղ, բարձր, կոպիտ կապնվածքով, ցաւահասկից Դժն-
կայեալ: Երա ծասին խորեմային պատճում է ինչից Դար առաւ-
պելին, թէ եղունգներով ճեղիւնիս է եղել որչափաւ աստուածներ,
եղունգներով նրանից ցաւալուսներ ցաւելիս և վրան արձկներ
փորագրելիս. Եր անգամ թշնամու շաւիղէ արից հեռացան եւ լինում ուր ասպա-
րէկ. չէ կարողալի հասնել վերսիւ է բերան վէժեր ու շարքով նրանց
վրայ. ալեկոճորիւնից զարնակէր խորասուսկ եւ եղել, Դանիւրը հեռուն
վանիւ. վերջին ճէրդ յիշելում է հոնէրոսը պատճառը Կարթեթի ծասին:
Մորթիւմ մորթիւմ և «նգեղ ծագիւր» համարում են Կարթեթի կամ
անուններ ազգերի (թուրք, Կեղի'եր): Առասպելն անդուշտ նկարագրելիս է եղել
Եր հակայի կամ դիւցալնի, իսկ խորեմային նրան դարձեալ ծագակայրեղ է,
դարձել է սերունդ. Հայկալ նկատում թոռնից և նահապետ «նգեղ ցան»,
որ երբ թէ այդ անունը արալի է մորթի ցոյցնորիւնից:

Արամի վէպի ծասին խորեմային Եր Կերպով ասում է, թէ թագաւորապետ
ծարեւն չէ ծուծվան, այլ Գուսանակաւից ժողովում է արիւնի դիւանում:
Արագին ակնարկից կարելի է հասկանալ, թէ վարարատեան աշխարհում
չկայ այդ նիւթը. (Սերէոսի վարիւնքում Արամի ծայն անունն է յիշուան:
Իբրեւ շարժելի որդի և Արալի հայր. ոչ Եր Գործ նրան չէ վերագրված),
"Ի Գուսանակաւնն ժողովեալ" կարելի է հասկանալ իբրեւ աշուղա-
կան երգերից հաճախվան, որոնք որոշ շարքով ծղակվան և բանաս-
տեղական Գուսանորում պատկան. իսկ թէ ինչ արիւնի դիւանում է
ժողովվան, և խորեմային որպէղից է առիլ չէ երևում այդ հասկերից:

Արքայապետ Բ'-ին վերաբերեալ ժողովրդական վէպը Եր Կարթեթի բովանդակու-
թիւն է ունեցել, որի ծախսով խոր. ցոյց է ցաւիս Բ. Գորթի ԿԳ ցոյցում.
ասիւով. "Արքայապետ վերջինի Գործերից շարքով Գորթի Եր Գոր-
թեան պատճառ վիպասաններից - փառալէ յիշելը, Առաւծների հեղ
խնամութիւնը, որոնց Յնունդը, Ղարիւնի Դրախարութիւնը վիշա-
պաւանների հեղ, այսինքն Ա ժգառակի ցարտի հեղ, արաւի իշխա-
նութեան փայլաւոր, շինութիւնների երկիւղումը, նրանց պատճառիւնը,

Արտաշէսի որդոյ նախնէն և իրար շէտ գրգռելու կանաւոյ զնորոքել: Արտաշէս
յետոյ հեղինակը ծի վաճար գլխով ներսը, այս վարդապետներ իրենց վրայ,
գրում է Արտաշէսի պարծուքները, տեղ-տեղ պարծանութիւնը չղճարելով:
Ծի վաճար առջամէջ ուղարկի ծէջ է բերում վէպի խօսքերն անփոփոխ:
Վերջինների կարգից են հետեւեալները: Այլապէս յարցանկում են հայտ-
արանք վրայ, հայերը արքայականը վաճարում են և գերի են բռնում Այւ-
նների թագաւորի որդուն: Այսպիսով ցոյց կուրի գերի ծի ապիւրջ իւ-
սում է Արտաշէսի հերո՞ջն ապիւրջ, խորհելով պարտաւոր արշակել:
("Բեւ զաւտեմ, այր զազ Արտաշէս ...") Արտաշէսը հապառում է ազգ կան,
խնամախօս է ուղարկում իրա իւր ծոյ: Հայրը շար թարշը վարչանք է նշանա-
կում. ("Ուսի՞ր տալիս զազ Արտաշէս հապարա ի հապարայ և թիւրս
ի թիւրոյ ընդ զազաւոր կոյս օրորորիս Այւնայ"): Արտաշէսը հարցը
վճռում է ուրիշ կերպով. -

"Ի՞նչ ալ արի արքայն Արտաշէս ի սեւակն գերելիկ / և հանձնաւ
զօսկէտը շիկափոկ պարանն / եւ անպիսի որպէս վարճաւ արարեւ: Դ
գերի / եւ չգեաւ զօսկէտը շիկափոկ պարանն / ինչեւ ի ծէջ օրորորիս
Այւնայ / եւ զար զաւտեմ ընդ զաւտեմ փափոկ օրորորիս / Արազ
հասունայտելով ի բանակն իւր": - ուրիշ խօսքերով Արտաշէսը
առեւանգում է Սարթիւնիկին: Խորեանային այս խաբարն հասնարմէ
այլաբանութիւն, և "Չղճարելով" ասում է, թէ Արտաշէսը ծէջ վաճար-
նութեամբ կարծիք կալի (կարգի) և ոսկի փոխել վարչանք Սարթիւն-
իկի համար. "այս է ոսկէտը շիկափոկ պարանն":

Հարաւանիկը շար շիւտ է եղել. ժողովրդին ցրվելիս են խել
ոսկի և ծարգարիւր: ("Ա՜յն ոսկի փոխ այր ի փեսայութեանն Ար-
տաշէսի / Ա՜յն այր ծարգարիւր ի հարսնութեանն Սարթիւնիկի"):
Այս ամուսնութիւնից ինքն ինքն են որդիք, որունցից ծէջ է և
Արտաշէսը: Այս Արտաշէսը շիրտաւ 5 է իրցալն Արտաշէսի հիւ,
որ շիրտալիս է մասիսի խորհերում: (Խորեանային է շիրտել թէ վէպը).
Դայ այս ամուսնութիւնը ունենում է ծի արարաւոր կողմ: Սարթիւնիկը
սիրաւարկում է մուրաչան փոխելի Արազաւան (շար խորեանային
Արազաւան) նախապէս, որ արարաւորական է վէպի ծէջ հետեւեալ
ծուր խօսքերով. "Ա՜յն Այւնայ Սարթիւնիկ փոխիս փոխանս (շար խորեանային
խաւարս և զարիս խաւարս) ի բարձրիս Արազաւանայ":

Խորեանային չէ ծէջնում այս ծուր խօսքով, այլ բացաւրում է "իւր
փոխանք Սարթիւնիկն առ վիղապապուն: Այլ ծէջն է ծէջնում -

թիւները: Դա՛վա՛նք է՛ն՝ ակնարկութիւն ծրողութեան անորոշական
թիւն վրայ, ըստ որում եթէ մէջը սիրահարման է մի անշիւ ցանկա-
նութիւն է սրա մէջ փոխադարձ սեր խորացանք: Կրա՛ բարձր մէջ շնչ
է ցայտա ինչ- ինչ խոսքեր, որոնց յետոյ փոխադրում է իւր բարձր մէջ:
(Զարգացումը խա՛ւարտ, խա՛ւարտի՛ բոյսերի արեւաններ են, Վրայ
անհասկանալի բան է):

Այս սիրահարութեան դէպքը ցանկան է արեւմտեան է սերունդը,
թափափորական ցան է Արգամանի փոփոք մէջ: Արգամանը, ծրա-
դրվել է Արգամանի Դա՛վա՛նք է անորոշ անշիւ ժամանակ, որ
արդարացիութեան է հետեւեալ կերպով. "Ճաշ գործեալ Արգամանի
ի պատիւ Արգամանի, խորհալանակ էնալ նմանի ցանարին վրդապալ":
Եւս քա՛ղարութիւնը բացվում է ըստ խորեւանու՝ ճաշի ժամանակ թափա-
փորի որդիքը անշուք են բարձրացնում, բարձրացնում են Արգամանի վրայ,
ծորակը փաշտան: Արգաման, յուզված, հեռանում է ճաշից, հրամայու՝ է
Արգամանի Կալուստեանը խնդ: Այս արդում գլխավոր դեր կարգարող
Արգամանըն է, որ Կալուստեանըն է Արգամանի փոփոք հետ, Կալուստե-
անըն իւրում, և նրանց Կալուստեան (Ճաշ - մասին արդարութեան միջ-
նախ միջան), իւր համար փաշտ է հիմնում, մարտիկը անունով, որ
վէպը անայտ է արդարացիութեան հեղեւթար. - "Արգամանի արդ
ալ (բա՛ցի որդոյն Արգամանի / մեղեկիկ արարանի / ի հեղեւթար
Արգամանի)՝ ան անց գնաց և շինեալ ի մէջ : Եւսայ Ըն-
մարտիկը:

Ահա՛ է նկարի, որ ինչպէս պարմանում Արգամանի և դիւցալի՝
շրթայանալ Արգամանի շփոթվել են վէպի մէջ Կամ խորեւանու
բացարկութեան՝ անայտ է շփոթվել են: մարտիկը մարտիկը անոր
անունը Արգաման և Արգամանի, հեղեւթարի վրդապալ Արգամանի
ու վրդապալ սիրահարութեան թափափոր հետ, որպիսի հեղեւթար անա-
կան վարտարանի գոյութիւն ունի ինչպէս մեր, նոյնպէս և այլ անգ-
րի մէջ:

Ինչպէս անան արեւորի վէպերից երկու հարման է պահպանված.
Առաջինը, վերաբերում է վարդ Գէն Եանան, հեղեւթար բաժանարարութեան
"Կարողան գնացեալ վարդ Գէն մանակ / ի մեղեւթար Գալուստեան
Ընթալանի գերով / Եկեալ նարեալ Ընթալ Բարդ / Զարտեալ Գալուստեան
Դալ Ընթալանի գերով / Կեւ, Կոփել Ընթալանի երկունքայ

արժանի? "Կռել, Կորել, Կրուել", կամ ժողովրդական արարապատժաբ
մէջի շուռ, ճեճել՝ նշանակում է այս փանիք կրն ունի: Դորքացի
ել, այս հասկացած ճեճել էրով: ասում է թէ գաղթական (= հայրենի
կնուցեալ / վարդգէս ծանուկը աստուածուն է երկնից թագաւորի
(հայկազեան արտօք, արգրան Ա՝ ի հոր) քոզ ետր և շինում է վարդգի
աւանդ: Բասարի գետի վրայ, որ, յերայ վաղարդ թագաւորը, պարս
է պարսպով, և կռում է վաղարդապար: Այս կերպով՝ վաղարդապար
ժաղաթի հիմարկութիւնն ըստ խորեանայր հասկում է փնդ և Բա-
րայ աստուծան թագաւորի և կրտսի ժամանակները (4. շար և. ք):
Քիս հասկացած ըստ փոքր բեկոր է մի կորում եկտաթիւական վե-
պի վերաբերեալ, Ա թորունեայ արտեմի Յա քման: "Մանկան ներիւնդ
անշք և արե հաճառակեալ" եւ հովանի թռչնոյ պարանուշե
թաւկապելոյ": որ ըստ յիշեցնում է եկեաթնիւրի Տարիւն ընկե-
ցիկ ծանկան, որի նմուշանում է եղնիկը կամ ցաւը, ինչպէս
նաև Արարումի հարձի: Ա գարի փոքրիկ խմայիլ որդու անուշ
պանիք անուշաբոս:

Խորեանայր Տար պանիք ժողովրդական վեպի ծանկ և քման
են աստուծանքութիւններ ու քննաւարութիւններ (Գարսեան, Եթե,
արտ. Դաւարեան ևն): վերջում մի ընդարձակ քննաւարութեան
ժեզ աշխարհում է ցոյց տալ թէ խորեանայրն չէ օգտւել ժողովրդա-
կան վեպի, այլ ինչ որ բերում է այս անունով գրաւոր ծանկութե-
ներ են Ա. Գրիգոր և այլ աշխարհների վերջում ներքի, և ծանկոյ,
հնչւի ինքն խորեանայրն է եղել: Եւ քննարկում է երթարկում բոլոր
այն հասկացածները, որ խորեանայրն բերում է վեպի անփոքրի, այլ
հասկացածները, որ խորեանայրն բերում է իբրեւ ճշմարտեայ պարսն-
թիւն: վեպի վրայ հիմնական և այն բոլոր հասկացածները, որ խորեան-
այրն չէ կռում վեպ կամ վեպիկ ճշմարտեայ պարսնութիւն, այլ
բանաստեղծներ են պատկեր համարում, ծանկաւարապէս փոխել, որ
կարծիք էր յայտնել, թէ Դաւարումի գոյութիւն է ունեցել ընդար-
ձակ ժողովրդական վեպ, նման պարսիկ շահնամէին, որ պարս-
նակելի է եղել հայոց պարսնութեան երկար շարքաններ և որ
նորի-իսկ վարարաւան աղբիւրը գոյութիւն չէ ունեցել, դա նոյն
ժողովրդական վեպն է, որ խորեանայրն ինքն է ծանկել և
վերագրել Բար- Ա բարին՝ անկել վաւերականութիւն պատկեր-

պարտութեան որ և է զրգանքի համար, այլ ճանաչողը զեպքեր կամ ոճարանաբան,
ուրի կարիք է համարիչ իրաւաստեան:

Այսպէս չէ սակայն փափայտա թիւարարացու վերաբերմամբ, որից օգտվել է
Գ. Գրիք ՏՅՅ Տառնա, բայց անուան չէ յայտն: Անբայարարիւմ է նրանից
որ փափայտացի իւր պարտականաւ առաստաղէն իրով զարգացելով ան
հեղինակ էր հին հեղինակների աշխատ (Պ. փափայտացու վերաբերման), և
խորհուսյին, որ նրա օգ Գրիքն էր օգտագործել պարտական ներքեր
չէր կարող նրան իբրեւ աղբիւր յիշել, որով հինգ իւր պարտութեան
կվարկարեցեր:

Աղբիւրներից օգտվելու իւրաքանչեւ. եղանակ ունի Դարեւասյիւն, նա
ճիւղաւանակ թէ՛ Բարեբրդն է և թէ կանայական, թէ՛ քանդաւորող է և
թէ դիւրաւաւան. Բարեբրդն է այն ճիւղով, որ երբեք իրանից օգտակ-
արաւ չէ հնարած թի կեղծելով- ինչի առջնափորութիւն կամ պարտու-
թիւն (այլ անդուզք օր աղբիւր կամ ան ձարկութիւն պէտք է ունենայ
օր քան անդու Կանայ: Կանայական է այն ճիւղով, որ երբ աղբիւրի
յուրումն իրան անհաճաւանակն քան անպարտաւ է թիւում ինքն ուղում
է այնպէս ինչպէս իրան թիւում է համարական կամ պարտաւ: Այսպիս-
էութեան ներշնչանքութեան Գաղափարը նրա օգ զարգացել է
ինչպէս որ փոխելով թիւութեան ձեւով և կարգ, ներշնչան-
քութիւն նոյն պէտք է լինի և օտարիւն գործունէութեան օգ. զիւրայն
հերոսը շէն կարող պարտ օրեհին փարտուն ունենայ. վեհից վեհ
գործեր են կանաւագում: Քննարարող է այն ճիւղով, որ կանայական
է աղբիւրի օգ ինչն է համարական և ինչն անհամարական և զար-
պաւ օգտակ, և ան աղբիւրի փոխանցելով. ինչն ուրայն է նրան-
կութիւն հաշում, չեղարկվելով աղբիւրի ելուցանութեան: Իւրա-
կան է այն ճիւղով, որ կանայական է հիմնականութեան փոխանցելով չեղ-
ում է իբրեւ համարակն երբ իրան համարական է թիւում կամ հաշո-
ւարարութեան են. ներշնչանքութեան օրեհին, նրա օտարութեան
և աղաւթի և աղիւսութեան, եւ պիտի այս օգտը պէտք է նկարի ունե-
նայ: Խորհուսյան համարական և նրա օրայնից բայարարից համար
Օրինակներ: Եւս նոյնպիսուն է բարեբրդն անպարտ (կամ
Բարեբրդն Բազմակար՝ անպարտաւան) թէ՛ ինչ աղիւսութեան
թիւն հաշու չէր թուել հերոս որովհետեւ Զարեհանքի հայր
զար իւր աղբիւրի պարտութեան է Բեւի հերոս, իսկ հայր

Օրինակներ: Եւս նոյնպիսուն է բարեբրդն անպարտ (կամ
Բարեբրդն Բազմակար՝ անպարտաւան) թէ՛ ինչ աղիւսութեան
թիւն հաշու չէր թուել հերոս որովհետեւ Զարեհանքի հայր
զար իւր աղբիւրի պարտութեան է Բեւի հերոս, իսկ հայր

գեղեցիկ, ազդե, Կանոնավոր ու գեղարվեստական երկ պետք չեն։
Շայնում փնդին՝ երբեմն թերեւս ասեալով է խելան, ինչպէս Գարակէժի,
երբեմն Տանը։ Խանդարը է գնում Տախալում։ Դաշկապետի Կանոնավոր
գործածութեամբ այնքան բացայայտ է դառնում թափի կապը, որ ըն-
թերցողը կարճէ թափանցում է հեղինակի մտքի մէջ և ներկայ է
խանդի ասանում նրա հոգւոյ գործունէութեան, դարձողութեան ընթացքը։
Սիրում է յուսարանութիւն, պետք չէ զար բառեր յուսարանի
Կաղապարով, գործ է անում յուսարանութեան մէջ գործածական, գերա-
նշանական ձեւեր, բայց ճարտարութեամբ և ճաշակով, նա խանդի աս-
անում է յուսարանի դպրոցի նախապետը և հիմնադիրը։ Բայց նրա այս
յուսարանութիւնը համապատասխան է մեր լեզվի ոգուն, և նրա պետի-
ճան բառերից մեծամասնութիւնը կենդանի ծաւալին և գործածական
են մինչեւ այսօր։

Բայց այս արարածին յարկաբարձներէ, որոնք պատկերի գործ են,
նկարի է աննշան և հեղինակի հոգեկան յարկաբարձը։ Ուրեմն
գրելիս։ Եւ խորապէս համոզւած է իւր գնահատման։ Նա գրում է ոչ
իրեն և ոչ պարտի, օրէկ փնդիկներով, այլ ասորում է իւր մէջ արարած
անշների հետ, միշտ ցոյց է ցուցաւ իւր վերաբերմունքը, ցմայում է-
րը - վիշտ կամ ուրախութիւն, պարտաւ կամ գովեստ։ Նա կարճէ
պրոցում է ընթերցողի հետ, կենդանի պատկերով հետաքրքրութիւնը։
Միևնոյն Ժամանակ նա խոհուն, խելացի մարդ է, կշռում է ամբող-
ջ ի սուգ, որ ասում է։ Ղև պարճառներով, նրա գրվածքը խոր
պատկերաբարձ է գործում ընթերցողի վրայ, երբեմն հիպոպոպարճա-
ռում, երբեմն արձիւն նման ճնշում հոգին։ Գեղարվեստական
թեան ազդեալութեան կողմից ոչ մի հեղինակ նրան չէ համարաւորել
կամ նոյնիսկ մօտեցել։ այս խօսքով ասում են նաև նրա ուրիշ
հակառակորդները։

Այսպիսով արժէքը։ Իբրեւ պարմանաւ աղբիւր Խորեմապիւ
այսօ Կորցրի է իւր նախնին նշանակութիւնը և նա զար բնա-
կան է, խանի որ նա գործ է անել երկրորդական թշնամի
յաճախ իրար հակասող աղբիւրներ, որոնց իրար հետ կապակցւում
հիւսել է իւր պարմութեան զար գիւններ։ Միև կողմից մեկ
մարդիկ են նրա գործածած գրավոր աղբիւրները, որոնցից իբրեւ-
բուն աղբիւրներէ կարող ենք օգտւել։ Ինչպիսիք արձիւն պատ-
կանում են, - ոչ իբրեւ պարմա պարմանաւ ծիւթի, այլ իբրեւ

սպասին ճշակութեան պարտական անշտերի - Բարաբասեան անդի-
 ւ ճողովորական վէպից հիւս-ւած գլուխներ, այլ և հեղինակին ճշի-
 ճամբանակի անշտերը, որոնց համար որեւէ անդիւր չունենց։ Վրա-
 ւորոյնք նոր ֆինանսարարինց նոր արդէ և սխառն ճիւղ պարտական
 թի քանի անշտերի վրայ, որոնց անազ համարում էին անասուի անհամ-
 արտեանցաւ ճիւղի անեղ ճամբորդութիւն։ Այսպէս անգրաւե Երվան-
 դեանի ճիւղ փետնում էնց ճողովորական յիշողութիւնների արշագանգ-
 անգրաւե մեծի պարտութեան։ (Խորեանային թեմին էլ այս անգրաւե եր-
 վանդեանին է վերագրում անգրաւեանները փառաբան շինութիւնը,
 որ անգրաւե մեծի գործին էր)։ Այսպէս նաև Արշագուն Բ-ի
 ճիւղ նոր ֆինանսարարինց փետնում է անգրաւ Է-ին (Ներոնի
 ճամբանակից ու նրանից պատկան ըստ քարին հեղինակների),
 Երվանդ Բ-ի ճիւղ փետնում էն Նադա մեծի և Է-ի)։ Այսպէս անհամար-
 չէ, որ Արամն էլ, վաղարշագուն էլ իրանեան պարտական անշտեր-
 րութիւններ դառնաւ։ Խորեանայն պարտութիւնը զեւ զարու-
 է ըստ ֆինանսեան, որ հեղինակն է երևաւ Գևորգի նրա մեծ
 Խորեանայն դառնաւ, կամ քաղաքական փառքեր։

Արշագունութիւններ, Թարգմանութիւններ։ Արշագուն է 10 անգամ
 հայերէն. (Զրոյ արշագունութիւնը 24 շեռագրի բաշխարարութեամբ)։
 Երեմ անգամ Լապիներէն և Քրաններէն Թարգմանութիւնների հեղ-
 Թարգմանաւ է աշխարհաբար երկու անգամ - Օրար Էդուարդի-
 - Լապիներէն, Քրաններէն (2 անգամ), Իրաներէն (2 անգամ)
 ուսներէն (2 անգամ), գերմաներէն, հունարերէն։

Թարգմանութիւնները կրում են բաշխարար, ճանօթութիւններ։
Աշխարհաբար։ Մովսէս Խորեանայն աշխարհարարներից մեր
 շեռնին հասել է նաև մեր Աշխարհաբար, երկրի թիւննակաւ
 ու փառաբանաւ աշխարհագրութիւնը։ Այս գրքում էլ թիւնակաւ
 է հեղինակութեամբ Արարայն աղեկաւորայն (Տօր Գ. շարուն-
 Ժ. Ժ) աշխարհագրութեամբ, որը վերջինս համարուի է Գրաւոր-
 Արդուն մեծ անհամար ճարտարագործի և աշխարհագրի (150 ր.
 Ե. Բ.) աշխարհագրութիւնից, բայց ճշգրտաւ Է-ի և Արարայնայն-
 անի վերաբերեալ ճաններն, որոնց անշտի ճանրանաւն էն
 Խորեանայն ու ինքնորոշ աշխարհագրութիւնն է, ըստ Խորեանայն
 պարտականաւ աշխարհներից հանաւ և թանգագին Երվանդ Բ-ի
 հայաւարանի և պարտականաւ հին փառաբանից քա՛ն-
 քա՛ն

նուժները համար:

Ներածութիւնը յետոյ, որպէս խօսուի է ընդհանուր երկրորդ-
 րեան մասին (տիրի ծէնութեան, հայնութեան և երկայնութեան
 աստիճաններ, աստիճաններ, համ ծոցներով, ցածր, ուղիւ-
 ններ, ճովերդ և), սկսած է առանձին առանձին երկրներ
 նկարագրութիւն, երեք մայր ցածրներ (Եւրոպա, Ասիա, Ռ-
 բա = Արիւնդ. - Ամերիկա և Ավստրալիա. յայտնի չէին այն
 Ժամանակ), համարուր տեղեկութիւններ հաշորդելով իւրաքանչիւր
 աղիարհի, Լեռների, գետերի, փոքոր, ապարի, նշանակուր բեր-
 քերի համ կենդանիների մասին:

Այս աղիարհացոյցն էլ ինչպէս և պարտութիւն, երթարկի է
 բացատրիլ Ժննութիւնների և փարբեր-փարբեր կարծիքներն
 յայտնի ըստ յորիման ժամանակի և ինչիւնի մասին:

Աղիարհացոյց, քանի որ պարտաւորեալ է բացատրիլ, անհատաբ
 յարմար անուններ, և բացի այս՝ արտադրողներն իրանց կողմից
 ակնարկել են նոր-նոր աղիարհացոյցաւ անուններ, որով
 առաջ էն եղի, իսկ իրանց ժամանակ առաջ են եկի՝ ուրի
 շեռագիրները շար ցանցաւորեալ են իւրիւր և պարտաւորեալ
 են բացատրիլ աղաւաղութիւններ: Անգլիական ժամանակ
 փայտիւնների հիման վրա, որով պարտաւորեալ են աղիարհաց-
 օրակաւ և պարտաւորեալ տեղեկութիւններ որտեղ-՝ թերտո-
 շարերից: Քրաւարայի յայտնի կայագէջ Ան-Վարպէնց կար-
 ճիլ յայտնի (1819 թ.) թէ աղիարհացոյց յորիւնք է ինչ-
 որոր դարձ համ ցանկերորոր ակնարկ, և քանի որ խորհաւ-
 ցին ճանաչված էր իրեն հիմնորոր դարի ինչիւնի՝ նա ինչպիսիւ-
 րեց, թէ աղիարհացոյց խորհաւցաւ ցրածը չէ, այլ խորհաւցաւ-
 անիւն ցանկ թանգարան թի կել՝ խորհաւցաւ:

Այնուհետեւ Աղիարհացոյցն փայտիւն ժամանակ շեռագիրների
 բացատրութեալ և աղաւաղութիւնների և ցնդորդարեւ-
 րիւնների ժամանակ վերացաւ, բայց ոչ բոլոր: Առջիկան
 բնագիրը պրոթ. Գ. Ամարիւնեանց թարգմանելու անհատաւ,
 և առաջարկեալ մանրամասն Ժննութիւնը յետոյ, եղաւ, այն
 երթարկացութեալ, թէ Աղիարհացոյց յորիւնք է երթորոր շա-
 րուն, (որովն խորհաւցաւ չէ) և որովհետեւ երթորոր դարձ

յայտնի էր Տարեմարտին Անտիա Շրանային՝ Անտիանեանց արաւ
 եւ Տարեմարտի Ա շրառայոցի հետեւի։ Անտիանեանց այս հարկի
 շարքի չորսուց ընդունելութիւն գրաւու աւ քորու էր օրագրի ծօր
 ծառայանքներու։ 1881 թվին հրապարակուեց Առեւիճիճի շեռքով, ինչ-
 իսարկացոյցի օր նոր վարկաւոր, որ բնորոշին քարքերովու էր օրագրի
 այս հրապարակմաներից, գրեթէ Արկանայարկի ծեծութեամբ,
 շարքի թաւայի նման նախորդ համառօր օրնակին, շարքի տեղ
 թեւնոյն ծրարէր քարքեր արաւայոցի տեղանքով, շարքի տեղ է շարքի
 նաւով քարքերութիւններ ու առօրոյց հարկաւորներ՝ որովհետեւ
 համառօրով։

1934-ին քրոջ. Յ. Բանտեանց բաշտակոյտներ զերպի ուսումնարարից
 Ա շրառայոցի համառօր և ընդարձակ վարկաւորներ և էլ նաւով
 այն նշանակարարներն են։

1. Համառօր վարկաւորն է շարքիցի կարգաւորման չի, այն
 երկուսն էլ, ինչ որ նախ անհաւ, կարգաւորման են ի սկզբանէ ինչ-
 քոր օրինակից նաւ օրինակներ, որով ծրար շեռքով չի հաւաք և
 այն ընդարձակ են եղել լաւ աշտեան երկու կարգաւորութիւնները.
 (նոյն վարձիէ յայտնի էր և Բարգվարդ, նշանից առաջ)։

2. Ա շրառայոցի հեղեակն Անտիա Շրանային չէ, որով-
 հետեւ Շրանայա՝ փոխերազմակաւ և աշխարհագրական
 հայտնաբերման, որ արաւայոցի է քրաւ աշխարհութիւններ թգ
 շարք քարքերովու են և հաշուաւ են աշխարհայոցի թգ
 բերման հայտնաբերման։

3. Ա շրառայոցի հեղեակն աւելորդ Բ. Կորեւային է, ինչ-
 պէս էր նաւ է բնոր շեռքերով վերադարձերից։ Անտիանեան
 և Ա շրառայոցի հեղեակն նոյնութիւն նկարագրով բաշտակով
 փաստերովն է (փոխերազմակաւ և աշխարհագրական փոխեր-
 թիւներ. նման փոխարկեր, ոճի՝ Տարեմարտի ուսումնարարներն են)
 Այս վարձիէ ունեցել է և Առեւիճիճի, ինչպէս և վերերկրեան ինչ-
 բանութիւնը։

4. Ա շրառայոցի քարքերովու աշխարհագրական փոխեր-
 թիւներն հիման վրա՝ այս գործն պէտք է համարել ինչ որ
 դարի երկրորդ նիւստ գրման, քարքերովու են, ինչ-
 պէս համարման է Բանտեանց։

Երկու պէտքէ մտի և այն նորագոյն հարձրի ծախն, զոր որով
 խորհույցն պարտադրեալ և ի վերադարձութեան ոչ թէ կրնա
 գործը դարձ գործը թէ, այլ, ապա ուրիշ ուղ խառնուակ, ինչպէս
 ինքնորդ շարք: Երկուորս բերումն է այն շարքին սարսաղան
 փաւարէր. իսկ Կոշիկը դուրս է գալիս նրանց ետքոյ. փաւարէր: Գլխա-
 վոր փաւարէր, ուղ խառնուակ գործած լինելու հերկեալ լինէ թէ:
 խորհույցին թիւն է Երկուորս, երկուորս, երկուորս և Զորքորս
 խառն խառնուակներ, ինչն ճշմարտութեամբ, այն-ինչ յարմար է, որ
 երկուորս և Զորքորս խառն Կոշիկը գործելուն Զորքորս-
 անուն հայտնի դարձաւ ինքնին 536 թվին: Խորհույցին ինչպէս
 թէ խառն է. հասաւ, ինչպէս ինքնին. այն-ինչ պարտադրեալ
 այն պէտք ստացին առաջ հասնելն 608 թվին: Երկուորս Խորհույ-
 ցին գիտէ պարտադրեալ գործածութեան. որ զայն ապա ուղ Ե-թ
 դարձեալ յայտնի դարձաւ, ինչպէս: Խորհույցին օգտուե-
 լի որ խառն խառնուակն ապա ինքնին: Զորքորսն նշանակ-
 ւում էին խառնուակ տեղեկութեան պարտադրեալ և նրան կոչու-
 ւեալ Երկուորս փաւարէր, որովհետեւ կայ ինչ խառնուակութեան
 դրամը: Երկուորս խառնուակն խառնուակութեան
 և խառնուակն պարտադրեալ և պարտադրեալ Երկուորսն խառնուակ
 խորհույցին:

Երկու կամ ընդամենը խառնուակ խառնուակ Կոշիկն է
 Կրիկն Արթուրային, որ խառնուակն է զորք 636 թվին: Խառ-
 նուակ կայ Արթուրային ընդամենը փաւար խառնուակ Կոշ-
 իկն է ի բազմաթիւ Զորքորսն, որ խառնուակն է Ար-
 քորսն խառնուակութեան: 18 փաւար առաջ, որովհետեւ 678-ին:
 փոքր Արթուրայն և Արթուրայն խառնուակն ու խառ-
 նուակն է ընդամենը փաւար, ապա ուղ. բայց երբ և ում
 չեղան յայտնի չէ: Արթ. Խորհույցն Գ. Գրիկ 83 Գլխաւոր, որ
 խառն է Կոշիկային անուն հայտնի դարձաւ անկէ յայտնի
 նշանակութեան անկէ փոքր Արթուրային հետ, փոքր-փոքր բաւար
 նշանակութեան (կարող): Արթուրայ Գլխաւորն հայտնի է
 Կարիկէր, Երկուորսն, որ Խորհույցին օգտուեալ է Երկուորս
 դարձ փոքր Կոշիկն ապա ուղ խառնուակն Գլխաւոր
 ապա ինքնին, որովհետեւ չէ կարող Ե. Գլխաւորն ինքնին:

Անհայն մեծորայ փայ. Արք-մոպսիտանէն և նորայր քիչ անհայն
անհայն անհայն անհայն անհայն անհայն անհայն անհայն անհայն անհայն
ճանոր անհայն անհայն անհայն անհայն անհայն անհայն անհայն անհայն անհայն
խօսքագրողն է օգրվի խորեանայն քերե հեղինակայն աշ-
քիւրի: Բայց ամէնի որմանայն, հարցն էր երևան հանկե
մէն Անդրեասորոսի մէջ մի բազման ընդարշակ հարման, որ-
պէն որմանմ էր Անդրեասորոսի մայրանայն և գրեթէ բաւա-
յի կրկնում է խորեանայն և մեծորայն որմանի: (Գ., 67.
հարցաւ): Այսպէս ոչ մի ցարանայն է մեծ որ փոխանորդ
խորեանայն է. (Անդրեասորոսի մեծ փրամա-պայման-անհայն, որ
փրամայի թարգմանութիւն է յունարէն. dia-tempon բառի, որ
խորեանայն ամէնի պարզ գրի է "պայման"): Այս հարման հարց
իւրեքին անհայն անհայն անհայն անհայն անհայն անհայն անհայն անհայն անհայն
նազ խորեանայն պարմութիւն չկար: Անհայն նորայր քիչ ան-
հայն և Անդրեասորոսի հարցէն կոնքիւրն ցոյց ցովին, որ մէն Անդրե-
ասոր և Անդրեասորոսի թարգմանութիւններն հինգերորդ դարին մէ
պարմանում, իսկ մի շեռագրում անհայն անհայն անհայն անհայն
"թարգմանութիւնն" 696-ին և 678-ին թիւրքայնութիւն թե.
"թարգմանութիւնն" պէտք է պարմի հարման և "նորեանայն-
թիւն" կամ "խօսքագրութիւն": Արանայ նման փնտրարութիւն
ցոյց է փարմանում ուրիշ յարմանմէր խորեանայն մէջ, որմէ
իւրեք թե անհայն մեծ անհայն, փարմանայն, Անդրեասորոսի,
հեղինակի և: Իսկ խորեանայն վաղեմանութիւնն պարմայն
նորեանայն և նորեանայն ցոյց էր փարման, թե փարմանի և
օգրվի է խորեանայն. իսկ մանանայն և խորեանայն օգրվի
էն մի երրորդ հարման հեղինակի: - Նոր հարմանի և ողման-
հարման մէջ բերին այնպիսի ուրիշ փնտրութիւններ. - որ
խորեանայն գիրքանայն հարմանութիւնն, լայն փար-
մանն, յունարութիւնն անհայն էն է. դարի հեղինակի հարման
և ամէնի բնական էն թ-թ դարերի հարմար, որ խորեանայն
պարմութիւն մէջ շատ գոյարմանմ է բազմարմանայն փարման.
արանայ ցնթերայնիւր միւրիշ պարմանմէր բազմարման-
նորեանայն թարգմանութիւնն պարման բարմանայն, որ փնտրի
նորեանայն թ. դարի երրորդանայն, թե անհայն էր: Անհայն
այն հարմանի և նորեանայն էր լայնի հեղինակի և իրանութիւն.

Գիրքանշան հայրենասիրտերին ոչ պակաս շահույթ է հասնում
 և ունի ինքնուրույն օր (Ե. Դարի վերջին)։ Երբ Բաղդադի
 թերթը, ընդ համառոտը բնական է Ե. Դարում։ Երբ Բաղդադի
 նախան վեճերը չէին բացվել, որով երջանակաբարձը և հերքված
 չգտնվեալ հայ և յոյն եկեղեցիների միջև, որից յեղոյակոսից խորշում էին
 յոյն երկրի ու նրանց գրաւակաւութիւնը։ Իբրեւ անհարաւայն և
 պարտք աղբիւրից, ընդ ձաշեալից, յուսարտութիւնը հերքեալ
 էն արան, որ խորհրդային երկար ժամանակ ապրել և աշխուժե-
 լի ղեկավարեալով, յուսարտութիւնը ղրոջանում և - հոգաւոր
 և նրանց օրհանգիստներն։ Փայտի Բագրատունից փոխելին
 խորհրդային պաշտօնութեան օր և ոչ իսկ ինքանիստ անհարաւ-
 թիւն է նշանակում նրանց թագաւորութեան աստիճանի բար-
 չքանալան, և խորհրդային և նրանց նրանց թագաւորութեան
 շարքան շարքն էր աւել օգտակար Արքայութեան օրհանգիստ
 վաճ փոխեցութիւնը։ (Կարգաւ)

Բայց վերջի վերջոյ բանասերների ժեշտաստութիւնը յազգէ պէ
 Կարճիքին, թէ պաշտօնութեան, որեւն և լիարեւոյնաց, Ե. Դարի օր-
 ձեր շեւ, այլ անկիւն ու ժամանակի, Է-թ Կարտի։ Եւ ահա ընդոյ նոր
 հարց-պիտ օրհանգիստի փոխը որոշել մերին գրաւակաւութեան օր,
 պարսիկ՝ օրհանգիստ ժամանակի և նրանց օրհանգիստի փոխելը Գա-
 նի որ աւաւորաւան Կարճիքերը, թէ աւել եղել է Ա. Եւրոպայի աշխարհ-
 և գրեւ է Ե. Դարում՝ ցամաքային։ Երևան եղան երկու մասնակաւ
 քիւնէր։ աւաւ հարցիքին նկատեալ։

Առաջինը վիճելային միջոցաւորութիւնը Է. Արիստի (1830) թիւն և երկրորդը
 երկուսի համապատասխան պրոք. Կարճի Բաւաւորութեան (Երևան 1934),
 Է. Արիստի Կարճիք է յայտնում, թէ պաշտօնութեան օրհանգիստ է 806-820
 թվականների միջև, իսկ 810 թիւն։ Երբ հեղինակն է Դիոնիս պարսի-
 գիրը, (որ իւր անունով ունի գրում Ա. Կարճիք աշխարհային պաշ-
 տութեան)։ Եւ Կեղծ մոսկէտ անունը վերցրել է իւր վրայ նա-
 նեցնելով իրան մոսկէտ մարգարէին, որ իւրաքանչեւ քիւնէրն Է
 Դիոնիս Ե. Դարից։ Իսկ "խորհրդային" բառը բացատրում է
 իբրեւ "խորհուրդային" (Կեւ օրհանգիստ Կեւ աշխարհային)։ Ոչի
 օր Կեւ անհարաւայնութեան պէ Կարտիային աշխարհային (սաւարի
 չօրհանգիստ, երկրաշարժեր, սպ) որով փոխի ինքնուրույն օրհանգիստ
 750-774 թվականներում և նախադրեալ է երկու ասորի հեղին-

հեղինակները: Դժար գրված է այս աշխարհի առթու, և սկզբնական
 կտրված է հոգի դեռևս և սկզբնական պարտությունն առաջին մասը
 վերջը 774-ին, իսկ երկրորդ մասը պարտությունը վերջացրել 790-ին, այս
 որքան է տեղափոխվել նրա պարտության վերջը: Ինչ-ինչ փոփոխու-
 թյուններով, իսկ այսպիսի էլ դարձել է փոփոխություններով, ընկալել
 հայոց պարտության (խորհրդանշան) վերջը: Ենթադրվում է, որ այս համառոտ
 ին էն սկզբնական Ողբի մեջ յոթանասուներեք հարյուր հինգսուներեք,
 արդարևանքներ, արածություններ, որոնք ենթարկվել են հայտարարված արա-
 բույներին:

Մ. Ա. Կրիստանի այս նամակագրած, հարել է առաջին համապատասխան
 ոչ միայն ընդամենը ինքնին իզգուշաց, նրան հերքում է և արդյ. մանա-
 շահեր: Բնութագրում աշխարհի, քարտեզներ են, ամեն տեղ և միայն
 պարտություն են, ոչ մի հիմք չկա հարձակում, թե միջազգային պա-
 - ինչ համառոտ, պարտության աշխարհ, նայել այս համառոտ
 կրկնվել են և հայտարարված. Արդարևանքներն յարուն են հայա-
 պետի համար, բայց դարձելով, չկա մի համառոտացում. որպես
 ինչ նրանք: "Ողբ" տեղի-տեղ գաղտնի անհամապատասխան և ան-
 համապատասխան է: Մ. Ա. Կրիստանի աշխ. և փակել "Ողբ" ի շարքացրող
 ցուցանելով վրայ է. դարձել է պարտություն. "Բանալի թաղանթա-
 թեանն հայոց յագգել. Արդարևանքներն և փակել յարուն պարտու-
 թի տան է. Ա. Գրիգորի", հեղինակ. Ա. Ասիական և մեծարար աշա-
 րհար լինելուն առ: Ղեկավար էլ էլ արդյ, այնքան անհամապատասխան,
 որ իրան նմանություն մոխու մարգարիտ, իսկ "խորհրդանշան"
 մեկնությունը անհամապատասխան է, քան գրական: Իսկ պա-
 - նից անհամապատասխանությունը կա հայոց պարտության և Ղեկավար
 պարտության, եղբի և ուրի մեջ: Հայոց պարտությունը, յուրա-
 բան է, գեղարվեստական, անբյուրեղ, հեղինակ, ըստ նրան
 հանդես է գալիս իր պայմաններով, դարձելով պարտություն.
 իսկ Ղեկավար աշխարհ յուրաքանչյուրին, ցուցանելով, անհամապատասխան
 էլ էլ է: հեղինակ, միջոցով է, իրան նման, քան միջոց:
 արդ. Մ. Ա. Կրիստանի, իր մասնագիտությունը մեջ յագգել է
 այն հարձակում, թե խորհրդանշան անհամապատասխան գրական
 է ինքնին դարձելով երկրորդ նշան, Զուգայի աշխարհ
 ներքի յետ (851-55), դարձելով համառոտ թվականներին,

հիմանը այն մոպսէ խորոշէ, որ յիշում է պիտոյից գրեթէ վերջին գլխում,
և աշխատանքի է Չափարիս Կարոնչիկոսին: Այսպէս ածել
վերափոխման ծառը գրեթէ, պարտաթեան վերապահում "մոպսէ
մոպսի" անունը, հետինակի խափան լինում է: Եւ "Բարաւ-
թար" երեսն չեալի է իբրեւ Երարում ապրող՝ և մեծարար
աշակերտը և այդ դիմակի ցանկ գրեթէ պարտաթեան: Այսպէս
թեան յունարան կեցութիւն է Կրում է յունարան դպրոցի խեղ
երգաւորումների (Ե. Դարի վերջերից մինչև 3 դար) յարկա-
ւորները. որտեղ և համապատասխանում է պարտաթեան թ.
Դարի գրեթէ վերջին: Ողբի մէջ յիշված "հովիվ" ոչ թէ
նախակի Կարոնչիկոսն է իւր "հովիվագործ" (մեծարար), այլ իմ
անունը Ուսայի Կարոնչիկոսն է (+ 855 թ):

Զարչեալ իբրեւ փաստեր բերում է խորհրդայն յունարարութիւն,
որ բնակում է համարում թ. Դարում, Բագրատունիացի ցոյնի
բարձրացնելը՝ նախապատրաստելու համար մոլորակներն իրանի
ճարտարութեան, վաճառականութեան վարձարանը,
որ տեղի ունեցաւ թ. Դարում:

Նախապէս պրոֆ. մատենագիտի Կարսիճեանը և ի հասարակութիւնը նրանց
բերված ապացույցները ոչ միայն համոզեց ինձ, այլ վերջին ապրիլի
անհաճանակաբար, բռնապետի, եւս իմ կողմից:

Այսպէս թեան գրութեան ժամանակը խորհրդայն արշաւանների հետ
կապելը, հիմնված է այն ամերիկացիների վրայ, որ այս ժամանակ
նախապէս արաբացիք հայաւարանում. Բայց այդպիսի ամերի-
կացիների ջարդումը կատարվեց են (Դ. անկիւնում էլ նոյն
հիման վրայ խորհրդայն պարտաթեան գրեթէ Երարում թ.
ներող Դարի սկզբին): Եւսարարների գերութիւնը և Ողբից կար-
ված "Ի գերութիւն" (վարեցաւ Աերեկիս և) յարարում են Ե.
Դարի կեանքում նախապէսների գերութեան և ցուրտի համապա-
տասխանում են Ե. Դարի անկիւնին (Արցախի- վերջին
և ընդհանուր պարսկական ցարկելը և) պարտաթեան հետ-
նակ մոպսէ խորհրդայն վերջին շէ. Կարոն թ. Դարի
մոպսէ խորհրդայն վերջին երկուսին նոյնացնելը նշանակում է
նոյնացնել ոսկին իողի հետ: Բողոքովին ցարկելը և կեցու-
թիւն: մոպսէ վերջին Կեդրեան մէջ (23 տող) պարսկական
են 33 բառ, որոնցից ոչ մէկը չէ պարսկական խորհրդայն

արտաքին պայմաններն ենք: Մովսէս Էրեբունի Էդուան Տապալցի, ճանա-
 արարն, չի կարողորդում Էրեբունի միջնադարը, առանց շահ կապ-
 աների, միայն Էրեբունի անորոշ, փոխաբերութիւններով քի. Էրեբունի -
 շահը: Խորեանայում Էդուան Էրեբունի է, բացառապէս, առանց շահ կապ-
 աներով խօսելու միայն Էրեբունի պարզ, առանց փոխաբերութիւնների:
 Եթէ պարզութիւնը գրգռած էր, ըստ մանկական թ. դարի էր-
 անորոշ կետով՝ Էրեբունի շահ կապով կապով "Մովսէս Խորեանայի"
 որ իւր մասին վկայէր թէ եւս. միայն պարզ էր եւս. առաջ-
 քի մանկականութիւնը, որ շահ կապով էր Մովսէս Խորեանային՝ Էրեբ-
 անի մասին էր եւս. բացառապէս, առանց: Մայրի "Բարեկամ-
 թիւն" չունի ոչ մի օրինակ, ոչ մի և ոչ մի օրինակով գրականու-
 թեան մէջ: Խորեանայում յունարան Էդուան արդիւնով էր եւս. եւ-
 րոք յունարան Էրեբունի և Էրեբունի մանկական շահ կապով
 ապրելուն. Էրեբունի յունարանութիւնը, Էրեբունի ու Էրեբունի
 իբրեւ ակադ. յունարանութեան մի գրականութեան մէջ, որ յաջորդ-
 շրջաններով ճարտարագործութեան համակ: (Օրինակ՝ Էրեբունի
 ու յունարանութիւնը, որ ակադ. շահ կապով էր, վերջին համակ ճար-
 արանութեան՝ անհամակութիւնը շահ կապով ապրելուն): - Ողբերգ միջակ
 "Էրեբունի" Ասեակով Էրեբունի է ակադ. որի Էրեբունի
 թիւն Գէորգ է Էրեբունի և ակադ. Էրեբունի մեծութիւն է.
 Ողբերգ Գրգռն է՝ Էրեբունի փոխակ Էրեբունի Էրեբունի
 առաջին՝ Էրեբունի մանկ: Էրեբունի Ողբերգ Էրեբունի
 ոչ մի շահ չունի ողբերգ. - Էրեբունի ոչ մի բանակով
 է Խորեանայում իբրեւ եւս. յունարանութեան և Էրեբունի
 յունի եւս. մարտ, այլ բանակով է Էրեբունի և Էրեբունի,
 Էրեբունի Էրեբունի, Էրեբունի և Էրեբունի Էրեբունի Էրեբունի
 Էրեբունի Էրեբունի, և Էրեբունի Էրեբունի - Էրեբունի Էրեբունի
 իբրեւ էրեբունի Էրեբունի. Էրեբունի Էրեբունի Էրեբունի
 եւ Էրեբունի Էրեբունի իւր "Էրեբունի" Էրեբունի: Էրեբունի
 Էրեբունի և Էրեբունի Էրեբունի Էրեբունի Էրեբունի Էրեբունի
 Էրեբունի, Էրեբունի Էրեբունի Էրեբունի Էրեբունի Էրեբունի,
 Էրեբունի Էրեբունի Էրեբունի Էրեբունի Էրեբունի, Էրեբունի
 Էրեբունի Էրեբունի Էրեբունի Էրեբունի Էրեբունի, որ իբրեւ
 Էրեբունի է Էրեբունի Էրեբունի Էրեբունի Էրեբունի Էրեբունի
 Էրեբունի Էրեբունի Էրեբունի Էրեբունի Էրեբունի Էրեբունի

նախաճառ գիտքները ոչ մի նշանակություն չունեն. թշուրք օրոշյալ
համար, ժամեր որ դրանցից ոմանց հայրն առաջ է, նախ նարոյն
լինել խոհագործների յալեմաներ. (Աշխարհապաշտի բնագիրն,
ինչպէս տեսնեմք՝ հոգւած է)։

Վերջապէս ծիւնոր - փաստ. վրայ երկ գրահանութեան երկու
հեղինակն, ոչ ուշ քան թ. դարը, յիշում են Տոգորն խորեանցուն և
նրա պարտութիւնը (վրայերէն գրված պատմորին) որից ժողովածքն էր
է անցած ժողով. խոհագործ խորեանցուն հաւաքած է ուղարկւում
(առհերձ վրայ տեսանկյունով, ժողովեցողական), որ յաւտեմանէ է
շարափառ (այսինքն հաշիւագրի տեսնական) հայերին։ Որպէս վր
խորեանցուն պարտութիւնը թ. դարում նոյն-խոհ վրայերէն երկն մարտի
լինել և նրանից ժողովածքն էր անէին, իբրև հեղինակաւոր
"պարտութիւնը", պէտք էր որ այդ պարտութիւնը, թ. դարից շատ
առաջ լինել գրված, որով վերիվայր ցուցանվում է պրոֆ.
մանաւորեաւ հարուստացել։ Վրայանկաւ աղբիւրի թարգմանու-
թիւնը ճանօթութիւններով, հանդիշ ցուցադրել է պրոֆ. մեհիւթ-
սէրքէն, Երևան (1935)։

Արոք. մանաւորեաւ հարսիքն ու երանգաւորութիւնները հանդիպելով
նոյնպէս ընդհանուր անընդունելիութեան, ինչպէս նրան նախորդող
Ա. Կիւնեաւի փորձը։

Դ. Ա. Կիւնեաւի և պրոֆ. մանաւորեաւ այս մանաւորութիւնով
որ, որ անազոնութեան հանդիպելին՝ շատ խրախուսեալ են։ Երբ
երկու փորձված բանասէր, իրն պարտութեան ու գրահանութեան
հոնար բուր ծիւնոր, թափելին խորեանցուն պարտութիւնը տեղա-
կործառն այնպէս, որ իրանց հարսիքով ածնայարմարն էր, այսինքն
թ. դարում, բայց շաղոյվելին, սրանից կարող եմք երանգաւորել,
թէ այդպիսի արիշ փորձեր են եղել ինքն 'նոյնպէս անազոնութեան
հմարմով են և թէ խորեանցուն անց և նրա անանդ հոնդ պար-
տութիւնը չէ հարելի առջաւորն է. դարից. խորեանցին և նրան
պարտութիւնը ցուցված են և դարի հեր տեսնական ցուցադրող
մանաւորութեան, կրեանգրութեան, էջվային, հոգեբանական, որով
անպետե անէլ չէ հարելի. հեղինակը. Ռդիսեզ և Գ. Գոթի Ա.
Գիւնեաւ վկայում է, որ ինքն, Ե. դարի մարտէ, Ա. մանաւոր
և մեծարայի աղակերպ. Ռդիսեզ և պարտութեան Բ. Գոթի

[illegible]

չէ հասել, իսկ ծիւս կողմից՝ գոտիքին ունին մի նշանակութիւն հայոց
պատմութիւն, ի՞նչ արհեստագործ, Կերտից գիրք և, որոնց հեղի-
ւանքի ու լինելու յայտնի չէ: - Բայց արհեստագործ կան և ուրիշ
մարտնչագրական փեղեկաթիւներ, Եւրաս Անգլո-սլոնի ան յիշա-
րանքից է իբրեւ Ն. Դարում ապրող անց. աղանդերի մոմսէս խո-
րեւանք: 2. Դարում ապրող ու գրող Կերտիս Արեւելաց Եւրաս
Հոսիւնք երկու անգամ կոչման է աղանդերի մոմսէս խորեւանք:
է. Դարի կէսերում Արեւելաց պատմագիրը յիշում է մոմսէս խորե-
ւանքն և նրա պատմութիւնը՝ իբրեւ իւր ազգի ժամանակագրա-
թեան համար: Եւս է. Դարի զսկզբներում Կոստան Կարաոյի-
կոս ժամանակ գրում են մի ձառ. ընդդէմ Բրաւուրի միջ երկու
քննարկում Դավանդների (այսինքն ուղղակի Բաղդէդ-նէտեւ
Դավանդութեան դէմ) և այս ձառ. վերագրում են "Երաւելի
Բերթուհորն մոմսէս խորեւանք" (Զառ. Բերթուհորն
Գիրք թղթոյ մոմսէս խորեւանք, իսկ նրա խորեւանքն ծանրա-
ժամութիւն Բերթուհորն վրայ գրանդութեան միջ. - տ. "Վրայ
աղբիւրներ, եր. 38): Եւս վրայագրում աղբիւրը թ. Դարից
յիշում է որ մոմսէս Բերթուհորն հայերին վրայագրելու հերքման
(Բրաւուհորն Դավանդութեան), Բայց նրան չստիւն (Անդ. եր. 41)
Դարձեալ մի ուրիշ վրայագրում անունն հեղինակ թ. Դարից մոմ-
սէս խորեւանք պատմութիւնը խառն է ցուցակներ հայ
Թագավորների, Կաթողիկոսների և (Անդ. եր. 73-74):

Այս բոլոր վկայութիւնները, ցոյց են տալիս, թէ Ն. Դարում
եղել է մոմսէս խորեւանք անունով մի շատ հեղինակագործ
անց և պատմագրական հեղինակ:
Եւս է վկայում և պատմագրական ոգին: Կեղիւնք
Խոգով և անցնում են հետաքննութեամբ կապման է Ն. Դար-
ի հետ, նա ընդարձակ գիւնդներ է ներքում Ա. Ասիական
գործունէութեան, նկարագրում է նրա բնակչութիւնը,
արհեստներ, (Ողբից), և մեծարարն ու գրերի գիւնդն, նրանց
ճանաչելու և նկարագրելու (Ողբից Դար) ծեծ գովեստներ է տալիս
նրանց, արանք բնակում են Ն. Դարի հեղինակի, այդ-
արքերի աղանդերի համար. այն-ինչ թ. Դարում կանաչի
անուց գրողները հայր մի երկու ցոյց ներքում են նրանց,

գրեթէ գիւրծ էր նաեւ ասեմներն շին յիշում նաեւ յիշում է 3-4 տարեկան
Ապարմութեան մէջ նարքում ենք, թէ Աստուծոյ և Սուրբոյ Յոսէփ-
փին և եղբայրն ուղարկում են երեսնաւոր տարեկան յարգում
նշու և բերելու, խոստանալով որ այնուհետեւ նրանց կողմէն
Բիւզանդիոն նոր գործով. բայց նրանց լարեր առանալով, թէ
վարդապետներն ուրիշներն են ուղարկել Բիւզանդիոն ուղարկել
իրանից իրանց գլխի գնում են այնտեղ, առանց վարդապետների
հրամանի: Նրանց նախապէս ղեկնող և նորին նշանակելու իրան
գլխի գնում են այնտեղ: Յովհանն և Արշան, որոնց առաջապ
այնտեղ էին ուղարկվել. ճանապարհին զարմարեալ տեսնաւ
և ուղի տեսնաւ. Այսպիսի ճանապարհորդներ, որ հետեւ-
ապա հետեւներն բնակ ընկնում. հոգեբանորէն բնակաւ են
մոմսէն խորեանայն համար, որ սրանով նաեւ ենք արդ չա-
փով պարզ 39-է իւր ընկերակիցների վրայ և չորս տարեկան,
ինքն է եղի մէ վարդապետների մասն հնազանդ և սրտելու աշակերտ-
- Ապարմութեան յունարանն ինչպէս բնակաւ և երկար ժամանակ
ճանապարհում ապրում և ուսում մոմսէն խորեանայն, ինչպէս
ինքն է վկայում, և այդ յունարանութեան շարափորութեան ընդան
է, թէ յունարանութեան նոր է սկսում մտնել մեր գրականութեան
մէջ, այսինքն 2 դարի առաջին կեսին նաեւ դարի վերջերի գոր-
ծն է, ինչպէս կրտսերն է յայտն: Ապարմութեան մէջ չկայ ոչ
մի հետք գաղղերոնական վեհերից առաջապա արեւմտեան
յայնների և հայերի միջեւ, չկայ ոչ մի հետք արաբական ազդե-
ցութեան, ոչ մի արաբներն բառ-որ աշխարհի կերներն երե-
այդ-ապարմութեան գրված լինելը Ը-թ. դարերում:

Բոլոր այս փաստերն յիշելով վերջում ապացուցանում են մի
բան-որ խորեանայն և Ապարմութեան Ե. դարի վերջերին են
պատկանում, ինչպէս ավանդաբար ընդունված է եղել ըստ
պարուս ազգի ճամնաւանդ:

Այդպիսով հայագէտ Կոնրադ 1902 թվին "Հանդէս
"Տարեկան" ընդարձակ ուսումնասիրութեան մէջ մի
մի հետք է նարրիէրի և այլ բանապետների բնակ ապր-
անքներն խորեանայն պարմութեան ու ճամնաւանդ
գործ լինելուն, որ ի միջի այլոց առում է, թէ երկար

у илурт бурхы үз :

3) Այս առիթով (ժև դարի անթու) պարտադրվել է ապացուցանել և
նշել բանը. Այս առիթով խորհանգրվելով համառոտ և հերթով խորհ-
նալու ճի, ճշ գլխավորը, ապա դնում է հայոց դարձի պարտադրվել,
(որ ժեր ներադրուբաթ պերթ և ժեր սկզբնագրում) և ոչ
որ խոսք չէ առանց նույնպիսի դարձի ծագել (որ ժեր նե-
րադրուբաթ յերաւմաթ շրթ է), այնպիսի շարունակում
է համառոտի կորեւացու ճի, ճշ. — գլխավորը. Վերջին
վերջ առարկայի դարձում. նույնպիսի դարձի պարտադրվել,
որ խորհանգրվել է ներադրուբաթ վարդի, յերաւմաթ շրթ է.
խորհանգրվել սկզբնագրի բնագրում, որպիսի ունեւել է Այս առիթով

իր չէնք քան՝ չէ եղի այդ պատճառովն, այլ հոգս քարշի
պատճառովն: — Սերտն խորհալուսն անբնական պատճառովն
որ անբող Գլուխ հանգած է և տեղ, որից բան դրան: (Այս Գար-
ժիկն հանգանքովն Գրան, Ե. Տառ, Դ. Արդ-Սովախանյան և
որից ներք զոյգը):

[illegible]

չգիրք է: Արդ՝ արարածն է, յառաջինն Ազարան գտնում
պատճառ է, թե՛ հուսալորդը: Արդևորդի եկը ծնունդն ինքն
նաև զմայ Աբիսուհիին և Անանիին թաղանթներին, ու
րեմն և խորեանային, որ օգտված էր այս խաղաղությանից:
նայնչ պէտք է գրեր Գ. 83 գլխում: Այն-իսկ ըստ հայերէն
Ազարան գտնի՝ հուսալորդը ծնարի է ծնայն արդարեւ:
և հայ ծնողները. իսկ զմայ, Աբիսուհի և Անանի թաղան-
թներին և նրանց ծնարարութան ծնարն ոչ թիւով չկայ: Ու
րի՛ն երկու անանիւսն որ հեղինակները գրաւոր էր կերպով ինչ
պատճառ հայոց ծնարարութան պատճառներն: ըստ Ազարան-
գտնի հուսալորդը ծնայն հայոց հուսալորդ է, հայ
պագային ւերբը: ըստ խորեանայն նա հայկաւանեան ազգերի
հուսալորդ է, որոնց թիւում և հայերի: ըստ ըստ ըստ
էր թե՛ պագային և թե՛ եկեղեցական տեսակներէն: Եւ որ
հայերէն Ազարան գտնից հայ է կեղեցու հոգորդ զանաւանդան
նշանակարին արարած: պէտք էր անհերքելով խորեանայն
Գ. 83 գլխի, որ հաշուաւ էր հուսալորդի զուր հայոց
հուսալորդ, ինչու՞ր հաշուաւ-ներն խաղաղութիւն բաւ ազգեացի,
Գլխի, (հայոց զարդի ծնարն) հաշուով տեղ որեւէ Զարան-
դարանի զարդի պատճառներն: որովհետեւ յազորդ 84-րդ
Գլխում պատճառ է արդարեւ գնալ Զարանդարանի
տեսարան: նա զարդի յերայ:՝ հերանդարանն է, որ Զարանդ
հաշուաւ խորեանայն հայոց զարդի պատճառներն: (հաշու
վորդի զարդարանէի, իսկ զերկուսն չգրեալ, Դոնիսիոս-
անց գալ, նա հաշուաւ խորեանայն, հուսալորդի վերայից հաշու
խորանարդն) շե՛ գրած ծնարարութան ծնարն: Այսպէս է, որ
նա անտեղ է թե՛ Ազարան գտնի և թե՛ խորեանայն պա-
տարանէի, որով ծնարարութան խորան պատճառն էին
իրարայ, և Զարանդ, այս երկու ծնարաններն որ
չարազանաւոր ծնարն հաշուաւ խորեանայն պայ
վառ է խորան զանայ անտեղ պա՛կ էր:

նայնպէս ըստ հաշուաւ էր խորան խորեանայն Գ գրի
62 գլխի իսկ Զարանդարանի ծնարն, որ ազգի
նշանակարն ուրիշ և բաւարար բաւարար, որով

պատճառներն զգալիորէն շնորհակալութիւնով յայտնուի, որ եթէ
այս ուղղութեամբ շարունակեն հետազոտութիւնները՝ կգտնուի և
ներկէ ապագայներ, թէ ձեր շնորհիւ եղանակներով, սկզբնապէս
շէ, այլ եւրոպական և յեթազգայ իմաստասրութեան, և արանք,
կըմեն խորեւանք բազմազանութեան առեղծմանը:

Չուարան շարունակ.

Վերջորէն զարի վերջերիս հայաստանում երևան է զարի
միջակի հետախնդրանք հրատարակելու շարժում, որ մէջ, էջաւոր-
ութիւն և չէզոք ուսման միջոցով հրատարակելու միջոցով զգալի
յայտեր և յուսանքներ շարունակելու: Այս շարժումն արեւ-
ջայտնաբերուի է մի զարի գրականութիւնի թարգմանութեամբ, յուս-
րիւրի, որոնք միասնականութեամբ ներառուի են հայոց հասար-
կական բովանդակութեամբ և իրանց թարգմանականութեամբ
լեզուով: Այս գրականութեան գործընթացը մի միջակայութիւն է
"փիլիսոփայ" կամ "փիլիսոփայութիւն", "էթնոգրաֆի", "հոն էթնոգրաֆի"
անուններով:

Արդ. Չ. Բաւարականութեան, որ մասնաւոր է էթնոգրաֆի, այս գրականութեան շար-
ժումն սահմանափակ չունի, այլ շարժումն բաժանուի
է երեք շրջանի մէջ շարունակելու. ահապէս շարունակելու է. զարի վերջերս
և հասցնելով միջակ է. զարի վերջերս:

Ահապէս շրջանը, որ սկսուի է վերջորէն զարի վերջեր-
սիս, հասնում է ծաղկաւորութեան միջակ է. զարի վերջերս:
Այս շրջանում թարգմանականութեան գործընթացը (թարգմանականութեան),
նոր փիլիսոփայութեան, նոր փիլիսոփայութեան և փիլիսոփայութեան
(թարգմանականութեան), որ էն է զարի "յայտեր և յուսանքներ շարունակ-
ութեան" և զնոյն ժամանակ "հայոց և յեթազգայ իմաստասրութեան":
Այս շրջանում առեւանգներ գործընթացը որ յիշուի է զ. փիլի-
սոփայութեան թարգմանականութեան փիլիսոփայութեան է, որոնք միջակ է
այսինքն զարի միջակ իմաստասրութեան հետ, իմաստասրութեան,
որ այս վերջերս է վերադարձուի նոր փիլիսոփայութեան թարգման-
ականութեան, ամապագային այս շրջանի գրականութեան
էթնոգրաֆի, եթնոգրաֆի:

փորձելով լիս և Եղուս սովորությունները, կոչելով յուրաքանչյուրին.
 որ թարգմանություններով թե՛ յուրաքանչյուրին համար
 շարժել է երևան գալիս: Երազոյն թարգմանություններով թե՛
 (պետոյից, փիւռն...) ևս նման շարժել է երևան գալիս, յու-
 ղորդ թարգմանություններում անսովորաբար: - սկսելով շարժաձև
 Կերպով, բայց հերքելով հասել շարժաձևայնութան: (Երազոյն
 ներկայումս Երազոյն թե՛ անսովորաբար թե՛ յուրաքանչյուրին
 է, նկատելով յուրենացու պարտություն շարժաձև, յուրա-
 քանչյուրին, որ թի և ինչ ավելի է նրան և վերագրված Արարչից
 գրեթե թարգմանություն թե՛ իրան, ուրիշ ուրիշ պարտություն
 թե՛ և պարտից գրեթե վերելի է. զարթ վերջերան, որ յուրա-
 քան շարժան սկիզբն է նկատվում և որին հրճանքի էլ չեն
 Բ. յուրենացին և նրա հեր պարտությունն Գեաղան և, ուր-
 նան մասնաձևում նրա Գեաղան:

Յուրաքանչյուրին պարտելով: Յուրաքանչյուրին պարտելով
 է և Եղուս Երազոյն թե՛, թե՛ Երազոյն թե՛ և թե՛
 Բառաշարժություն թե՛:

Երազոյն թե՛ պարտությունում յուրաքանչյուրին թե՛
 1. Եղ. և յոգն. սեռական հոգով "ր" Երազոյն (հատկապես
 Երազոյն թե՛ ո - ոյր, այս - այս, ուն - որում, ու-
 -ուրու, ևս սորա) - "Երազոյն, սեռայն, Երազոյն, Երազոյն
 Երազոյն, սորա...:

2. Եղ. Երազոյն Երազոյն հոգով "ու" Երազոյն (հատկապես
 Երազոյն թե՛, Երազոյն... - "Երազոյն", Երազոյն, Երազոյն
 Երազոյն:

3. Եղ. Երազոյն հոգով նախադիր "ն" "ն" Երազոյն.
 (հատկապես նախ - ն - նախ. նախ, նախ - նախ) "Երազոյն, նախադիր
 Երազոյն, Երազոյն, Երազոյն:

4. "ն" թե՛ բացառական Երազոյն, "Երազոյն, Երազոյն, Երազոյն":

5. Երեկ սեռն հատկապես Երազոյն "Եր", Երազոյն Եղ, Երազոյն Եր, Եղ.

6. Երազոյն Երազոյն Երազոյն սեռն, ևս - սե, ևս - սե (Երազոյն...):

7. Երազոյն յուրաքանչյուրին 3 և 5 նախադիր Երազոյն. Երազոյն
 Երազոյն և Երազոյն, "Երազոյն և Երազոյն":

փառ. փառանուն, փառառութիւն,
փար. նոյն ինչ որ փառ (փարաբարէն)
փոխ. փոխաբերութիւն, փոխանայի,
փող. փողաշօյ:

Այս և սրանց նման այլ միջոցներով յուսարան դարձնի թորդ
ճանդներն արեղծելին ձեռնարկութեամբ օգտարժիք նոր բաներ,
հաղորդան համար կորո, համապատասխան համար անհայ-
շիւի (մի քանի նմաներ - ապուռ, արտառազ նորապէս բացեր-
անցի, փառառութիւն, բաղառնական, բաղեւերութիւն, ճան-
հարանութիւն, հաշարապարհութիւն, շուսարհեպարհութիւն, դերիւ-
սիսանկան, արտառնայիւն և): Եւ երբ այսպիսի բանապաշար
խօսի թէ գործէ անկում յուսարան արուցաբանական ձեռքով
և յուսարան համար այսպիսով կարելի է երևանայի, թէ
ինչ կարապի - կայերէնացայ, բայց ոչ հայ երէնարան (եղև,
խորթ և անհասկանալի: (Իբրեւ նման՝ պորփրաթիւ, էր. 238.
և անհասկանալի ու պաշարապարհութեամբ, մի՛ պէտք
ասել զնեղողայն զնեղ նովիթ սեռի - գոյ. փարբերութիւն,
այլ որի գոյն բաղարկուի զինչ էրն գոյ և որ իրին է ճանն":
"Դիւ" Ներթաւայող էանայն ճանն անկուի և ոչ անուն և
նշ բանն սրորոգի զնեղանայն: Դիւն ճանն ունայ ոչինչ զ-
նունն արգելու սրորոգի զնեղանային: Դիւն զնունն անհար,
որինն այսինչ սպիտակ Ներթաւայում է ըն ճարմի և սրորո-
գի զնեղանային": (սրորոգ. Գրիւս. 363):

Դիւն բանի իւրեանի է այս և անհասկանալի յուսարանութեան,
որի շնորհիւ անհասկանալի է զանունն թարգմանական է եղև.
մի քանի պարճառներ կարելի է բերի՝ այս, ի երևորոց
բացարկու համար: Անգիւն, որ հայ թարգմանիւն
խորապէս հմուտ լինելով յուսարէնին և նրա ոգուն և
նկարելով, որ յուսարէնն ունի այնպիսի գեղեցիկ յատկու-
թիւններ, որոնցից զուրկ է հայերէնը (օրինակ՝ սեռեր,
նախդիրներով բանի նշանակութիւնը ասի որոշ ապրու-
սարէնէն և) զգրած լինի հայերէնին էլ պարզապէս
այս, արտառնայիւն, հայերէնը դարձնի անկիւն ձեռն,

դռն, որոյ: Երկրորդ: գործ ունենալով ծիշ գերաբխա հեղ
փոխանակութեան, ի տեսնանք ինքն և ի թաղմանսն իւր-
անկոր էր պատ իրան: որքան զարիւի է հազարաւոր տոհմ
հայերէն Վերանի բնակիչն նաւ բոլոր ներքիններով, առեւա-
նոր շեղանց կարող էր թերեւոք տեսնուիլ որ արարէր թշուա-
թիւներն արեւի զմայ: Բայց առիթն աւելի հաւանական է իւր
արանայի սրկանալ թարգմանութեան Վերանի թաղմանսն -
նոր առիթնորաւ, աւելի ճիշդն ասանք նրան թէ որ հաւան-
յողորման թարգմանութեան մասին: Երանց կարճութեան, որ
թարգմանի գործը ժողովրդական գործ է - բնագործ որոյ բնութ-
նէն դէպ հաճախաւորաւ հայերն թաղն նոյն կայսրութեան
և նոյն վերահաւանական չեն, և արեւելի կողմէն էր: Կարող
կրնի. բայց թէ այդպիսի թարգմանութեան մասին հաւան-
անկ: Կրնի ընթերցողն - այդ արեւելի կողմէն գործը Նոր:
Իբրեւ արան մայա զոյգ կարիւր է պարսկական օրհանգիստ
և ուրիշ Վերանի թղ: "Արանայի քան ան բաւ-
փառաբանութեան միջոցով... թարգմանութեան յաւան-
տան կայսր օրհանգիստ ճոյն անանկ կարիւր էր թղման":
(Մանասէր, Յաւանքն պարսկ, 6). Եւ իւրիւն նշա-
նակոր գերանական գիւտերն կարիւր էր թղմանսն և ի
թարգմանում, գերանական գրիւ: "Իրաւորաբանութեան գերա-
նան մասն գրեւորն ներկայանալ է ժողովրդի արան գերի,
իբրեւ երկնայէն օրհանգիստ իր կարիւրութեան բնագործի:
Թարգմանական արեւելի հաւանականութեան - բնագործ հաճախ-
աւորաւ արեւելի կողմէն զոյգ է արար, որ նա բնական էր
է իւրիւ կարիւրութեան շարունակութեան: Նա արեւելի կողմէն
կան է բացարձակաւ հաւան, թէ ինչն ընդ ճիշդ կարողա-
նան թարգմանութեան հաւանակ, անանկ բնագործ չէ որ
անկ ունենալ: " (Օհանջի պատմութեան գերանակ գրա-
նակութեան, ասար. I թ. 69): Երկն կողմէն (եր. 289)
իւրեւն թ. 84. Կարեւորն արարեւելի կարիւրն
թարգմանութեանսն ասանք է (Ռեւանի թուական):
"Այս թարգմանութեանսն օրհանգիստ բնագործն ունի իւր
որ բնոր թղման արան թարգմանութեանսն: Կարիւր է

բան, անկէսէն է Յասէնոս արարէրէն ինչպէս շահեաւոր
գարն. Տասնամեկն քաղաքացիք աշխարհ չի ապրանքէն ի
իւրի: զարաւիտաւորութիւն աւելի արարեալսն է զան զար-
անիւնն և...

Էստ ալ թարգմանութիւնսն սրարէն աշխարհ կարգաւոր
է ի զգաւորութիւնն ծանկնորդան ծանաւանի: Վրէնէն և
սրգանաւ թարգմանութիւն գործն նշանոս էին իրիւն սր
ծանկնորդութիւնն ծանկնորդութիւն գործ, որի մէջ թարգմանութիւն
ընթերցողն զայն է զգում երգաց սր բան կարգաւոր ի թարգմ-
անութիւնն:

Արեւն, քաղաք, խոր, անհամարանալ թարգմանութիւն
նոր ընդհանուր երկարն են եղն զայն ապրիլ գրաւանա-
թիւնն մէջ և դեռ զայն աւելի նոր ծանաւանի ձեռն, ալ-
պէս որ է-է. դարձեալ մեր գրաւանութիւնն մէջ երկուն
եղան յունարանութիւնն արարողն և բաւարար երկարն է-
հունարան զարաւոր թարգմանութիւնն անկէսն է քաղաքն
և ինչն ուրիշ գրող կայ ինչպէս ինչն մէջ, որով զայն զայն
համարան, զարաւոր գործ ինչ անոն յունարանն ուր
արեւն ծան ըստի և յունարանն զարաւորութիւն. արաւ
մէջ ինչն է հոգիւնն Օշնեցուն, Վերաւորն գործ
վերջարանն ինչպէս մոլորն վերջարան և գործն
մագրարութիւն (ժ. դար). որ արեւն զայն յունարան
էր և վերջինն ներկայացուցն էն ալ յունարանն ըստն:

Հունարան զարաւոր ապրիլ արաւն: Հունարան զարաւոր
արարողն (թարգմանն) գրաւանութիւնն անոն զայն
թիւն է հա գրաւան զոգանն ծանկնորդ, գրաւան և
սիւն կարգաւորն ծանկնորդութիւնն հաւոր, ինչն է դարձն
գրաւանութիւնն մանա (կան թարգման գրաւանութիւն
երկուն մէջն արաւնէն կարգաւորն ալ ինչ կարգաւորն)
Դեռ մէ. ժ. դարն էն կարգաւորն էն մանաւան
անշիր, որով զայն զարաւոր թարգմանութիւնն
սրգան, զգում էին բարձրագոյն փիլիսոփայութիւն
գրաւորն: Էստ ալ զարաւորն. անկէսն անհամար-
անիւն զոգանն վրայ էր քաղաքն և զայն կարգաւոր

գրկատիրի ծրարութեան և անհամարանշտութեան պարծանքը:
 Էջմի կեանքերից՝ որպէս յոյժաբան գրողի տրամո-
 ճութիւնները բնաւորաբար ու բարբառաբաններն, որքան էլ
 յայտնաբերուած էին հայերէնի ոգու և մանաւանդակաւ մարտ-
 հարկերի դրամաները հերկանդէնի մէջ Էջմի զարգացման և հարա-
 ծան համար, Էջմի մշտնապէս իւր ժողովուրդը տրամոճ-
 թիւները, որ բնական ծրարութեան նման ժողովուրդային զանա-
 անգիտակցաբար. բայց դուրս վաճառելու արարները, ո-
 րոնց նրա օրգանները չէր ծարւում. (յարկաւոր փոխ-
 անանգիւն տրամոճութիւնները). բայց ծարւելու և իրարմէ
 այն տրամոճութիւնները, որ իրարմէն զանաւոր, (յարկաւոր
 բառաշարաբանութիւնը: Եւ արեւ հերկանդէնի
 Էջմի ժողովուրդը արեւմտեան ու հարաւարտեան բնաւորութիւն
 փոխանակութիւններ: Բայց փոխանակութեան փոխանակութիւն
 իրենց՝ գոյական, ածական, դերանուն, ժողովուրդ.
 շարժական, ժողովուրդներ, հոգեւոր, իրարմէն, շարժական,
 անշարժ, անշարժ, ուղղական, անշարժ, հարաւոր, բա-
 րակարգական, գիտարարական և. (համարներն ուս. հարա-
 կարգականութեան բառերի հետ: Իսկ փոխանակութիւն դուրս
 պահանջարկի և զանաւոր գործարարութեան գործուն
 հարաւորութեան բառերն այս դարից ծանայ զանաւոր
 ոգով տրամոճական, անանգ որոնց շարժական և
 անշարժ իրենց մէջ Էջմի, գործուն և իրարմէն
 ծրար արարարներ: Բայց արարար իրենց փոխ
 անանգիւն գործունեական բառերն արարար, արարար, արարար,
 արարար, արարար, արարար, արարար): Բայց արարար,
 բայց արարար, բայց արարար: Բայց արարար, բայց արարար,
 բայց արարար, բայց արարար, գործուն, գործուն,
 գործուն. (նոր բառերն արարար, գործուն,
 արարար) և:

ԳԱՆ Հիմնարար Գիտ. Գրադ.

FL0034244

38_n

A
A22